

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a sociální práce

Diplomová práce

Je správné mít v dnešní době více dětí?
Historie, současný význam vícedětných rodin a jejich perspektivy se
zvláštním ohledem na situaci v ČR

Vedoucí práce: Doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Marie Ondřichová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 4

2014

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

26. března 2014

podpis autora diplomové práce

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol. za cenné rady, připomínky, konzultace a metodické vedení práce. Dále děkuji celé své početné rodině za podporu v průběhu studia.

OBSAH

Úvod	5
1 Vícedětné rodiny v historii	7
1.1. Pojem rodina	7
1.2. Rodina v Antice	9
1.3. Obraz židovské rodiny	12
1.4. Novozákonní pojetí rodiny	14
1.5. Staří Slované a středověká rodina	16
1.6. Rodina v pozdním středověku a novověku	18
1.6.1. Plodnost v manželství	18
1.6.2. Úmrtnost dětí	20
1.6.3. Dítě v rodině	21
1.6.4. Rodina v novověku	22
1.7. Rodina v moderních dějinách	24
1.7.1. Rodina v 19. století	24
1.7.2. Rodina ve 20. století	26
1.8. Shrnutí.....	29
2 Pozice vícedětných rodin v polistopadové době v ČR	31
2.1. Porodnost a plodnost v ČR se zaměřením na rodiny s více dětmi	31
2.1.1. Porodnost v České republice.....	32
2.1.2. Vícedětné domácnosti	35
2.2. Ekonomická situace a životní podmínky vícedětných rodin v ČR	38
2.3. Prognózy vývoje obyvatelstva v ČR	40
2.4. Rodina základ státu	42
2.5. Rodinná politika.....	44
2.6. Shrnutí.....	49
3 Význam vícedětných rodin	50
3.1. Rodičovství – proč lidé chtějí děti	50
3.1.1. Hodnota dítěte	53
3.2. Hodnotová orientace jako faktor ovlivňující počet dětí v rodině	55
3.2.1. Hodnotová orientace dětí a mládeže	56
3.3. Výchovné zvláštnosti v rodině s více dětmi	58
3.4. Sourozenecké vztahy a konstelace	61
3.5. Význam rodičovské role na sklonku života	64
3.6. Shrnutí.....	66
4 Teologický pohled na manželství, rodičovství a vícedětné rodiny	67
4.1. Manželství.....	67
4.2. Odpovědné rodičovství	69
4.3. Církev a vícedětné rodiny	71
4.4. Úkoly křesťanské rodiny	72
4.5. Rodina v centru pozornosti církve	73
4.6. Shrnutí.....	75
Závěr	76
Seznam použitých zdrojů:	79
Abstrakt	85
Abstract	86

Úvod

Rodina je základní jednotkou společnosti a pro mnohé jednou z nejvyšších hodnot. Reprodukce potomstva je její stěžejní a přirozenou úlohou. V roce 2012 v České republice připadlo na jednu ženu během jejího reprodukčního období průměrně 1,45 dítěte.¹ Zakládání vícedětných rodin (tím mám na mysli pár, který zplodil a řádně pečuje o 3 a více dětí) není obvyklé.

Rozhodnutí pro rodičovství je jedním z největších a nevratných rozhodnutí v životě člověka. Narození dítěte vzbuzuje obecně v lidech pocit něčeho výjimečného, radostného, zázračného a krásného. „Normální“ se zdá mít v současnosti maximálně tři děti. Vícečetné rodiny naopak budí obecné podezření o nezodpovědnosti rodičů. Pečovat o dítě a vychovávat je, není jednoduchou záležitostí. Běžně člověk vstupuje do manželství a rodičovství bez větší přípravy. Místo podpory a pochopení nejbližších a blízkého okolí se může mnohdy setkat spíše s nepochopením, nesouhlasem až opovržením. Mnozí nechápou, že někdo v současné společnosti a „nejisté době“ touží po tom, přivést na svět více dětí, než je běžný standart a dobrovolně tak snižuje svoji ekonomickou úroveň, opouští (na delší dobu) profesní život, kariéru, zatěžuje tělo možnými zdravotními komplikacemi atd. Budoucnost národa spočívá přitom v dětech. Změna pohledu na vícečetné rodiny by byla proto žádoucí.

Cílem této práce je dát odpověď na otázku, zda je správné v současné době v České republice zakládat vícedětné rodiny. V první kapitole bude nejprve vymezen pojem rodiny, její funkce a formy. Následuje stručný pohled do minulosti, který ukáže jak vypadala rodina a jaký byl význam vícečetných rodin v jednotlivých obdobích lidských dějin.

Druhá kapitola bude reflektovat roli státu vůči rodině a rodinnou politiku. Pokusí se ukázat, zda je pro stát výhodné podporovat a motivovat rodiče k vyšší

¹ Srov. *Porodnost a plodnost*. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/\\$File/400713a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/$File/400713a4.pdf)

plodnosti a to na základě demografických, ekonomických a společenských ukazatelů.

Třetí kapitola se bude zabývat rodičovstvím. Představí faktory, které ovlivňují rozhodování rodičů o počtu dětí, specifika sourozenecké skupiny a jednotlivých sourozeneckých pozic a zvláštnosti výchovy ve vícedětných rodinách.

Čtvrtá závěrečná kapitola se zabývá teologickým pojetím manželství, postojem katolické církve k vícedětným rodinám a zodpovědnému předávání života, který je obsažen v církevních dokumentech (*Gaudium et spes*, *Humane vitae*, *Familiaris consortio*). V nich nalézáme pojem odpovědné rodičovství, který budeme reflektovat.

Diplomová práce se pokouší přiblížit fenomén vícedětných rodin jejím čtenářům, odpovědět na ústřední otázku a podnítit k zamyšlení se nad pozicí rodiny ve společnosti.

1 Vícedětné rodiny v historii

Než se zahledíme na rodinu do minulosti, je zapotřebí definovat pojem rodina, její typy a znaky.

1.1. Pojem rodina

Když se řekne rodina, všichni máme poměrně jasnou a podobnou představu, co tento pojem vyjadřuje: rodiče a jejich děti. Pokud se ovšem začneme zaobírat jejím definováním, narazíme na velké množství rozličných definic a není možné dosáhnout jednotné obecné definice. Ne všechno, co se nám jeví jako rodina, je skutečně rodinou nazýváno. Jak uvidíme, v různém čase a prostoru se liší typické znaky pro rodinu, např. v některých společnostech hraje větší roli pokrevní vztah mezi rodičem a dítětem, v některých je hodnotnější sociální akt přijetí dítěte do rodiny i bez pokrevního pouta, v jiných tvoří rodinu všichni, kteří jsou součástí společné domácnosti.

Rodinou podle Velkého sociologického slovníku rozumíme „*institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, z něhož část členů je vzájemně spojena pokrevním nebo adoptivním, sociálním vztahem rodič-dítě, druhá část vztahem matka-otec, třetí část, která se vždy nutně nemusí objevovat, vztahem pokrevním nebo adoptivním, sourozenectvím, všichni vztahem příbuzenství v sociálně sankcionovaném více či méně trvalém sociálním vztahu*“².

Jandourek přináší definici o něco jednodušší. Rodina je podle něho: „*forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnujícím přinejmenším rodiče a děti*“.³

Je nutné rozlišovat rodinu manželskou, kterou tvoří muž, žena a jejich děti, které se v této práci věnujeme a rodinu rozšířenou. Význam v tomto rozlišení spatřuje Keller ve vývojové odlišnosti obou institucí a specifickými změnami

² KELNER, J. *Velký sociologický slovník 2. P-Ž*, s. 344.

³ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, s. 206.

jejich funkcí.⁴ Podle Možného se během posledních dvou století (po průmyslové revoluci) ustálil obraz moderní rodiny jako „*párové monogamické rodiny, tvořené párem muže a ženy a jejich dětmi.*“⁵

Existuje mnoho dalších různorodých pojetí rodiny. Společné pro všechny je uspokojování citových potřeb jejích členů a blízké vztahy, do kterých se promítají tradice, postoje, zkušenosti. Rodina je nejdůležitějším místem pro socializaci a emocionální vývoj dítěte, je tedy zřejmé, že je nejvýznamnější součástí společenské struktury.

O rodině tak mluvíme v případě, pokud se muži nebo ženě narodí dítě. Netvoří ji tedy bezdětné páry, žijící společně v manželství či nikoli, ani homosexuální páry, nebo páry žijící spolu mimo své nebo svá manželství (i když si do tohoto svazku přivedou své biologické děti), jedná se o sociální skupinu, společenství, či pseudorodinu, v praxi nazývanou „novou rodinu“. Jedná se o útvar rodinu nahrazující, nikoli skutečnou. Tyto nové rodiny jsou více problémové a častěji se stávají předmětem zájmu institucí zabývajících se problémovými dětmi a jejich ochranou.⁶

Pojem vícedětné rodiny je vnímán subjektivně, každý si pod ním představí jiný počet dětí. Tuto představa do velké míry určuje společenský úzus, který se mění v prostoru i čase. Myslím, že v naší společnosti je stále ideálem rodina se dvěma dětmi, třetí dítě je také akceptováno, ale rodiny s dětmi čtvrtého a vyššího pořadí již budí podezření, že se už vymykají běžnému způsobu života. Pokud v této práci hovořím o vícedětných rodinách, mám na mysli rodičovský pár se třemi a více dětmi. Primárně se tato práce nezaměřuje na romské rodiny ani rodiny pěstounské, neboť obě mají svoji velice složitou problematiku.

Znaky rodiny jsou sociokulturně podmíněny, patří sem společné bydlení, příslušnost k příbuzenské linii, reprodukce, ochrana jejích členů, fyzická a sociální péče, ekonomické a kontrolní funkce, předávání kultury, socializace, vytváření statusu, sexuální kontrola.

Rozlišujeme několik typů rodin:

⁴ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 45.

⁵ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 18.

⁶ Srov. VESELÁ, *Rodina a rodinné právo*, s. 11-12.

nukleární, atomární, jaderná, malá, párová či manželská – tvoří ji otec, matka a nejméně jedno dítě, jedná se o **úplnou** rodinu

neúplná – v důsledku smrti, rozvodu, aj. chybí jeden z rodičů

orientační, primární – tj. rodina ve které jedinec vyrůstá

prokreační, sekundární – tj. rodina, kterou jedinec zakládá v dospělosti

rekonstituovaná, nevlastní či smíšená, (psaeudorodina či nová rodina) – alespoň jeden z partnerů přivádí do rodiny děti z předchozího vztahu a žijí ve společné domácnosti s novým partnerem, popř. dětmi z nového manželství

rozšířená, generační, velká či spojená rodina – skládá se minimálně ze dvou nukleárních rodin, spjatých příbuzenským poutem, obývajících buď společnou domácnost nebo bydlících velmi blízko sebe, např. sourozeneckých rodin, nebo rodičů různých generací

kmenová – rodina třígenerační, ve které zůstává pouze syn s rodinou, ostatní děti odcházejí žít jinam

monogamický typ – zpravidla shodný s nukleárním typem rodiny

polygamní typ – vždy jeden z rodičů je všem dětem společný, **polygynické** (společný otec), **polyandrické** (společná matka), **skupinové** rodiny – všechny muži a ženy jsou všem dětem otci a matkami⁷

Z hlediska dělby moci v rodině můžeme uvést další 3 typy rodin:

patriarchální – autorita a moc náleží otci, spojená s patrilineárním systémem příbuzenství a patrilokálním sídlem

matriarchální – autorita a moc přísluší matce

rovnostářská – neboli demokratická, ve které mají otec i matka rovná práva, moc i autoritu⁸

1.2. Rodina v Antice

Pokud mluvíme o antice, rozumíme tím období v časovém rozpětí 8.- 7. století před naším letopočtem až 6.- 7. století našeho letopočtu, jedná se

⁷ Srov. KELNER, *Velký sociologický slovník 2. P-Ž*, s. 345-346.

⁸ Srov. Tamtéž, s. 346.

zejména o oblast Řecka a Říma. Protože časové rozpětí trvání antiky je veliké a během této doby se měnily zvyklosti týkající se pojetí manželství a rodiny, budeme se nyní více zabývat vrcholnou dobou antiky, klasickým obdobím. I vzhledem k rozsáhlosti území římské i řecké říše a různým společenským podmínkám, není možné dát jednotný popis tehdejší rodiny. V různých oblastech se vývoj manželství a rodin ustrnul na různých stupních, proto je potřeba rozlišit alespoň řecko-římský západ a východ.

V oblastech řecko-římského západu tvořilo rodinu společenství lidí domu více než pokrevní příbuzenství. Hlavou rodiny byl otec (*pater familiaris*), který byl u starých Římanů výlučným vlastníkem movitého a nemovitého majetku i otroků, dále rodinu tvořily ženy, děti a také služebnictvo a otroci, nad nimiž měl otec rodiny moc. Později v době klasické dochází k rozvolňování této moci. Dům členů z vyšších společenských vrstev nebyl uzavřeným prostorem, ale stával se i místem společenského i politického života, místem vzdělávání. Prolínání soukromého a společenského života bylo v této době zcela běžné.⁹

Dívky vstupovaly do manželství poměrně mladé, již kolem 14 roku byly považovány za dospělé, muži se také stávali dospělými kolem 14 let, ale ženili se až kolem 30. roku¹⁰ a to většinou na základě otcova rozhodnutí, převážně šlo o rozumové rozhodnutí na základě výhodného rozšíření rodinného majetku či prestiže. Do doby, než se oženili, jim byla dovolena milostná dobrodružství, s ženami i muži. Ovšem o kariéře jinocha, manželství a majetku rozhodoval až do své smrti jeho otec, teprve po jeho smrti mohl muž převzít moc otcovskou do svých rukou. Žena na základě smlouvy přecházela z otcovy pravomoci do pravomoci manželovy, byla brána spíše jako dítě, jako objekt rozhodnutí, než jako životní družka. Manželství bylo bráno jako občanská povinnost, problém reprodukce dětí jako pracovních sil nebyl nejdůležitější, podstatnější roli hrálo, aby měl stát svobodné občany. Do manželství mohli vstupovat pouze svobodní lidé (ne otroci). V určitých částech země (např. Sparta) byli dokonce muži trestáni či se mohli setkat s veřejným opovržením, pokud se odmítali oženit.

⁹ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 99.

¹⁰ Srov. KALAŠOVÁ, B. *Děti ve starověku*. Dostupné na WWW: <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1503>

Manželství bylo důležité proto, aby skrze něj mohla pokračovat rodinná linie, rod. Ke změnám ve vnímání manželství jako partnerství dvou lidí dochází až ve 2. století našeho letopočtu.¹¹

U chudších vrstev není dochováno tolik informací o fungování manželství, ale dá se usuzovat z novozákonních textů, že vztah muže a ženy více odpovídal židovské morálce, čili, vzájemné úctě a povinností mezi manžely navzájem.¹² Podstatnou část obyvatelstva tvořili otroci, kteří byli ponecháni rozmarům svého pána, o manželství a rodině otroků nemůžeme hovořit. Otroci se rekrutovali z válečných zajatců a v době republiky bylo lacinější otroka koupit než vychovat otrocké dítě, neboť mateřství vyřazovalo otrokyni na nějaký čas z práce. Situace se změnila až počátkem císařství, kdy se otrokyně, která vychová co největší počet otroků oceňuje, dokonce tak, že pokud porodí pánovi tři děti, je propuštěna z otroctví.¹³

Monogamie a věrnost byly ideálem, které ale byly porušovány a veřejností tolerovány, rozvod, iniciovaný ze strany muže, ale i ženy nebyl také ničím neobvyklým. Vedle manželství fungoval i tzv. konkubinát, byl považovaný za monogamní vztah muže a ženy z nižšího postavení, kterou si muž ze společenských důvodů nemohl vzít, např. propuštění otroci.¹⁴

Narození dítěte bylo doprovázeno mnoha rituály, novorozeně bylo přijato a považováno za manželské, pokud ho otec symbolicky pozvedl ze země, kam bylo položeno. Potrat, odkládání dítěte na veřejná místa (tak aby se ho mohl někdo ujmout), prodej dítěte či jeho zabití nebylo považováno za špatné až do dob rozšíření stoické filozofie. Důvodem byla většinou chudoba rodičů, či nemanželský původ dítěte, častěji ženského pohlaví. Někdy se rodiče snažili odložené dítě opět získat zpět, mnohdy totiž k odloženému dítěti vložili nějaký předmět, např. šperk, prsten jako poznávací znamení, aby měli možnost se později se svým dítětem setkat.¹⁵

¹¹ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 105.; MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 26.

¹² Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 106.

¹³ Srov. KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 46-47.

¹⁴ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 106-107.

¹⁵ Srov. KALAŠOVÁ, B. *Děti ve starověku*. Dostupné na WWW:<http://antika.avonet.cz/article.php?>

Z důvodu zachování rodinného majetku u bohatších, či špatných ekonomických poměrů u chudších lidí nebylo obvyklé mít v antice větší počet dětí. „V 1. stol. n. l. se považovalo za přiměřené až kanonické mít maximálně tři děti. Tato situace se změnila až v 2. stol., kdy se prosazovali stoické a křesťanské morální principy.“¹⁶

Na přelomu 2. a 1. století př. n. l. přichází krize římské republiky a s ní i krize rodiny. Tu se v prvním století pokusil řešit císař Augustus změnou legislativy v rodinné oblasti, směřující k jejímu posílení a posílení mravů, a to například zvýhodněním rodin s více dětmi, či zákonem proti cizoložství, nebo povinností uzavřít sňatek. Bezúspěšně. Zajímavý je také neúspěšný pokus císaře Augusta o zavedení kultu bohyně Pietas, která symbolizovala zbožnost, spravedlnost, rodičovskou lásku k dětem a dětí k rodičům.¹⁷

1.3. Obraz židovské rodiny

Ve východní části Římské říše, v Palestině „rodina tvoří nejen základní společenskou jednotku, ale i náboženskou instituci, neboť je místem primární socializace z hlediska národního, společenského i náboženského.“¹⁸ Rodina je patriarchální, otec představuje velkou autoritu, je hlavou rodu a rodiny, kterou dále tvoří žena, děti, služebnictvo, otroci. Muži se ženili mezi 18. a 24. rokem, dívky nejčastěji po 12. roce života.¹⁹

O důležitosti vztahu muže a ženy se dozvídáme již v prvních řádcích Starého zákona. Zásadní pro manželství jsou dva verše z knihy Genesis:

„Bůh stvořil člověka, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: Plod'te a množte se a naplňte zemi,“ Gn 1, 27-28.

„Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem.“ Gn 2, 24.

Manželský vztah, rodina jsou tedy požehnané od Boha, ve vztahu muže

¹⁶ RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 100.

¹⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.28.

¹⁸ RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 148.

¹⁹ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 150.

a ženy se stává člověk schopným plnit své poslání a oba dva jsou si rovni. Plození je přirozené a je součástí Božího řádu.²⁰ Muž opustí své rodiče a vytvoří se svou ženou nové společenství, které bude jednotou jak duševní, tak tělesnou.²¹ Manželství není bráno jen za účelem plození, i když je jeho podstatnou součástí, ale jde v něm i o manželský vztah jako takový, který sám je hodnotou sám o sobě, i v případě neplodnosti žen, jak nám ukazují některé příběhy starozákonních párů (např. Abraham a Sára).²²

Plodnost je v době starozákonní velice ceněna. Početné potomstvo je důležité pro zajištění růstu izraelského národa a přetrvávání lidského rodu vůbec. Děti jsou vnímány jako dar od Boha a Izraelité také očekávali, že z jejich potomstva vyjde Mesiáš. Čím více dětí, zejména synů, žena porodila, tím větší vážnosti se těšila. Také se jí dostávalo při svatbě požehnání, aby se stala matkou mnoha dětí (např. Gn. 24, 60). Nemožnost zplodit dítě je považováno za trest, neštěstí, či ostudu, díky dětem člověk přežívá dále, stává se nesmrtelným a má účast na mesiášské říši.²³ Z praktického hlediska znamenalo zplodit děti, mít důležitou pracovní posilu a zajištění rodičů ve stáří a nemoci. Porod představoval pro matku i pro dítě značná zdravotní rizika, mnohdy dítě zemřelo při porodu, takže se v antice jednoho roku života dožívala přibližně polovina dětí.²⁴

Na mnoha místech Starého zákona nalezneme pasáže, ve kterých ženy výrazně vystupují, sehrávají hlavní roli a těší se všeobecnému respektu (Ester, Judit, Rút) a i skrze ženu může Bůh zasáhnout a projevit svou moc. Žena měla sice podřízené místo vůči muži, ale zastávala v rodině a domě významné postavení. Do jaké míry bylo autonomní, záleželo na sociálním statusu rodiny a na vzájemném vztahu mezi manžely. Postupem času dochází k většímu uvolnění závislosti ženy na muži, která vede k její větší samostatnosti, např. v době novozákonní mohly ženy už samostatně podnikat.²⁵

²⁰ Výklady ke Starému zákonu: I. Zákon (Gn-Dt), s. 26.

²¹ Výklady ke Starému zákonu: I. Zákon (Gn-Dt), s. 34.

²² Srov. ŠRAJER, J. *Plodnost v kontextu starozákonního manželství*. Dostupné na WWW:

http://www.eamos.cz/amos/ket/modules/low/kurz_text.php?id_kap=4&kod_kurzu=ket_022&identifik=ket

²³ Srov. Tamtéž.

²⁴ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 155.

²⁵ Srov. Tamtéž, s. 152.

V židovství je možné i polygamní manželství a to zejména v případě, že je žena neplodná, jak nám dokládají známé biblické příběhy např. o Abrahamovi a Sáře, či Jákobovi a Ráchel, protože bylo přáním muže mít velký počet dětí. Polygamie byla dokonce ekonomickou nutností pro kočovné obyvatelstvo, neboť bylo zapotřebí větší množství pracovních sil, které bylo díky vysoké mortalitě nutné realizovat s více ženami. U usedlého obyvatelstva naopak prostorové a ekonomické podmínky vyžadovali spíše monogamní soužití, které se stává ideálem.²⁶

Rozvod byl v židovské společnosti možný, a fakticky byl vyjádřen rozlukovým listem, manželství mohl však zrušit pouze muž, žena k tomu neměla právo. „*Když si muž vezme ženu a ožení se s ní, ona však u něho nenalezne přízeň, neboť na ní shledal něco odporného, napíše jí rozlukový list, dá jí ho do rukou a vykáže ji ze svého domu.*“ Dt 24,1.

1.4. Novozákonní pojetí rodiny

Ideál židovské, později křesťanské rodiny se v některých oblastech odlišoval od římského. „Stejně zůstávalo patriarchální pojetí rodiny, rozdělení rolí, právní postavení ženy, dětí a ostatních členů domácnosti. Orientace na děti a její náboženské zakotvení, důraz na manželskou věrnost, přísné zákony v oblasti sexuality (posvátnost rodiny) odlišovaly židovskou rodinu od řecko-římské.“²⁷ Křesťané židovské chápání rodiny ještě prohloubili. Křesťanství má obrovský přínos pro chápání manželství. Přichází s novým pojetím, které do určité míry i přes soustavnou sekularizaci přetrvává po dva tisíce let. Křesťanství mnohem více než antické či starozákonní manželství staví na vzájemné lásce obou partnerů, jako podmínce úspěšného soužití. Ostatní společnosti té doby si nedovolily podstoupit riziko, že kvůli křehkým vztahům zamilovaných párů zapomenou dotyční na své sociální závazky vůči společnosti.²⁸

²⁶ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Každodenní život ve starověku v Palestině*. Dostupné na WWW: <http://ktf.cuni.cz/~ryskova/Uvod%20do%20Pisma/>

²⁷ RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 161.

²⁸ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 64.

Přestože v Novém zákoně nenajdeme mnoho přímých výroků vztahujících se k rodině, je zřejmé, že Ježíšův postoj k rodině a manželství je kladný. Rodinné vztahy analogicky aplikuje na vztah Boha (otce) a věřících (synů a dcer) a sám sebe nazývá ženichem.²⁹ Co se týče manželství, tak Ježíš v něm vidí „řád lidského společenství daný na začátku Bohem, který opět představuje ve svém původním významu jako nerozlučitelnou, Bohem utvořenou jednotu mezi jedním mužem a jednou ženou. (Mk 10, 6-9, Mt 19, 4nn). Obsahem Kristových řečí o manželství zachycených v evangeliích, není ani potomstvo ani rodičovské povinnosti či povinnosti dětí, nýbrž vždy a výlučně personální vztah mezi mužem a ženou.“³⁰ Ježíš také zpřísňuje starozákonní normy týkající se rodinných záležitostí, staví se odmítavě proti novým sňatkům (které znevýhodňují ženu) a rozvodům: „*a proto co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.*“ Mk 10, 9, i proti nevěře (Mt 5, 27-30).

V prvním století, kdy se očekával brzký příchod Ježíše Krista - paruzie, nebylo téma rodiny a manželství pro křesťany příliš aktuální. Podle apoštola Pavla byla možná forma i žití bez partnera. Zasvěcení se Bohu a panenství vnímá jako vlastní dar od Boha, ne jako pohanu. To je ve starozákonní společnosti nemyslitelné z důvodu požadavku plodnosti a v antické společnosti z počátku století dokonce trestné.³¹

Pavel se věnuje otázce rodinných vztahů ve svých apoštolských listech, zejména v páté kapitole listu Efezským, ve kterém přirovnává vztah muže a ženy ke vztahu Krista a církve. Je zde stále přítomna nadřazenost muže nad ženou, ale na rozdíl od tradičního starozákonního patriarchálního pojetí vztahu, kdy muž měl odpovědnost za ženu hlavně po hmotné stránce za její hmotné zajištění, tak přichází Nový zákon s novou odpovědností za duševní blaho ženy, za její štěstí.³² „*Proto i muži mají milovat své ženy jako své vlastní tělo. Kdo miluje svou vlastní ženu, miluje sebe. Nikdo přece nemá v nenávisti své tělo, ale živí je a stará se o ně. Tak i Kristus pečuje o církev; vždyť jsme údy jeho těla.*

²⁹ Srov. ŠOLTÉSZ, Š. Kristus a rodina, s. 24.

³⁰ Srov. ŠRAJER, J. *Význam plodnosti v manželství Nového zákona*. Dostupné na WWW.: http://www.eamos.cz/amos/ket/modules/low/kurz_text.php?id_kap=5&kod_kurzu=ket_022

³¹ Srov. Tamtéž.

³² Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 65-66.

Proto opustí muž otce i matku a připojí se ke své manželce a budou ti dva jedno tělo. Je to velké tajemství, které se vztahuje na Krista a na církev. A tak i každý z vás bez výjimky ať miluje svou ženu jako sebe sama a žena ať má před mužem úctu.“ Ef 5, 28-33.

Křesťanství přispívá i ke změně v nahlížení na ženu. V novozákonní době v důsledku paruzie dochází ke zrovnoprávnění pozic muže a ženy. Ženy se stávají rovnocennými adresáty radostné zvěsti o Kristu a aktivně se podílejí na jejím šíření na liturgických shromážděních. Stávají se apoštolkami, spolupracovnicemi v misiích i jáhenkami.³³

V Novém zákoně v příbězích Alžběty a Marie můžeme vidět, že i zde plodnost stojí vysoko na žebříku hodnot. Skrze Mariino mateřství se nám ukazuje obrovský význam mateřství a manželství, jako službě životu. Dítě přirozeně patří do rodiny, nikde v Novém zákoně nenajdeme pasáž o tom, že je dobré mít co nejvíce dětí, ale Ježíšovo žehnání dětí v Mk 10, 13-16, vyjadřuje Hospodinovu ochranu nad rodinou a člověk se má učit být dítětem, aby mohl vstoupit do Božího království.³⁴

1.5. Staří Slované a středověká rodina

Příchod Slovanů na naše území zasazujeme do období kolem 5. století našeho letopočtu. Byla to společnost spíše chudá, živící se převážně zemědělstvím, vázána na dům a hospodářství. Mnoho toho o slovanské rodině nevíme, nedochovala se tak rozsáhlá literatura jako například z období antiky. Můžeme ale říci, že rodina byla patriarchální. Mužům bylo tolerováno mnohoženství, které bylo praktikované především u zámožnějších mužů. Sňatky byly domlouvány otci.

Před příchodem křesťanství do našich zemí, nebylo panenství dívky, která vstupovala do manželství, považováno za tak podstatné, naopak podle některých

³³ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 383-384.

³⁴ Srov. ŠRAJER, J. *Význam plodnosti v manželství Nového zákona*. Dostupné na WWW? http://www.eamos.cz/amos/ket/modules/low/kurz_text.php?id_kap=5&kod_kurzu=ket_022

pramenů svědčilo o neatraktivnosti dívky. Jakmile se ale dívka vdala, byla její věrnost vyžadována a její porušení mohlo být krutě potrestáno. Na venkově se muži ženili v nižším věku, z důvodu včasného vytvoření pracovních sil. Oproti tomu ve městech mladí muži sňatky odsouvali do doby, kdy se stali ekonomicky soběstačnými. Pro tuto společnost nehrálo biologické otcovství tak významnou roli, důležitý byl specifický rituál, díky kterému se muž stal otcem.³⁵

S rozšířením křesťanství přicházejí i další změny v oblasti rodinného života. Vedle apelu na monogamní manželství se jedná i o zákaz sňatků s osobami pokrevně příbuznými i sešvagřenými. Neocaesarijský koncil v roce 314 přináší zákaz levirátního sňatku, který byl v kontrastu se starozákonní praxí, kdy byl levirát často praktikován. Vedle levirátu byl zákaz rozšířen i na sororát (vdovec si vezme manželčinu sestru), sňatky s bratranci nebo sestřenicemi či sňatky ovdovělých mužů a žen. Manželství s příbuznými bývaly praktikovány z důvodu zachování rodinného majetku i upevnění širších rodinných vztahů.³⁶

Od 11. století přechází akt uzavírání sňatků na církev. Díky učení církve se začalo vytrácet mnohoženství a monogamie se stává normou. Katolická církev přináší vedle monogamie další principy manželství, a to je jeho nerozlučitelnost a svátostná povaha manželství. Manželství bylo uzavíráno za účelem zplození dětí. Kolem 13. století vznikl na základě křesťanských myšlenek poměrně rozsáhlý, propracovaný systém právních pravidel zvaný kanonické právo, které obsahuje pravidla pro vznik manželství, překážky v manželství, rozluky, ohlášky, zásnuby, rozvod atd.³⁷

Bez rodiny by tehdejší člověk téměř nemohl existovat. Typická středověká rodina byla rozsáhlá a potlačovala touhy jedince po osamostatnění, ale vedla k odpovědnosti za rodinu jako celek, k činnostem směřujícím k soudržnosti rodinného kolektivu a udržování rodinných tradic. Velice významnou roli hrálo pro lidi pokrevní příbuzenství, které vedlo ke vzájemné solidaritě mezi svými členy. Rodina byla nejen společenskou a výchovnou institucí, ale i výrobní

³⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.29-31.

³⁶ Srov. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*, s. 39-40.

³⁷ Srov. VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo*, s. 56.

jednotkou.³⁸ Dětství ve středověku trvalo zhruba do 8 let, od této doby pak dítě začalo pracovat, či šlo do učení, často se odstěhovalo z domova a někdy už své rodiče ani nemuselo spatřit, neboť byla nízká doba dožití.

1.6. Rodina v pozdním středověku a novověku

Slovo rodina mělo ve starověku a středověku původně odlišný význam, než jak dnes rodinu chápeme my. V prvním smyslu tvořili rodinu všichni členové domácnosti, kteří spolu hospodaří, kromě pokrevních příbuzných i sloužící čeledí, otroci, tovaryši atd. Všichni podléhali jedné autoritě. Vedle toho ve společensky významných vládnoucích vrstvách pojem rodiny označoval rozsáhlý systém pokrevního příbuzenství, které nebylo soustředěno do jedné lokality, jednoho domu, ale naopak bylo rozesté na strategických místech třeba po celé Evropě. Dnes bychom toto slovo nahradili spíše pojmem rod. Toto pojetí rodiny střídá kolem poloviny 19. století chápání rodiny jako společné domácnosti muže a ženy a jejich dětí.³⁹

1.6.1. Plodnost v manželství

Podle Možného je tradiční velká rodina v období 14. až 18. století mýtus a nikdy neexistovala, přestože se představa o ní držela po dlouho dobu. Francouzský sociolog Le Play definuje tři typy rodin. **Příbuzenská velkorodina** se stává ze čtyř generací s více nukleárními rodinami. Rodina je velmi stabilní, tradiční, výrazně patriarchální, všichni členové pracují pro dobro rodiny bez nároku na odměnu, bez osobního vlastnictví. Proti velkorodině staví Le Play **nestabilní rodinu**, která vzniká v období průmyslové revoluce, je výsledkem individualismu a industrializmu, tvoří ji pouze rodiče a děti, které co nejdříve opouští rodný dům a necítí závazky vůči ostatním členům rodiny, kteří jsou pak

³⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 31-32.

³⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 18.

ve stáří izolovaní, nectí autority, tradici, morálku. Třetím typem je **rozvětvená rodina** – základem je rodinný dům, který dostává zpravidla nejstarší syn poté, co se ožení, ale s ním přebírá i zodpovědnost za stárnoucí rodiče a svobodné sourozence, popř. jiné příbuzenstvo žijící v domě. Také má za úkol udržovat kontinuitu rodinného života a rodinných tradic. Le Play dokonce hovoří o tom, že jedné matce z tohoto rozvětveného typu rodiny se rodilo v průměru 15 až 24 dětí. Tento typ rodiny ukončila až průmyslová revoluce, války, sociální převraty.⁴⁰

I realističtější pohled na velkou rodinu s osmi až dvanácti dětmi (čím chudší, tím i početnější) byl překonán pomocí nových technik zpracování historických dat. Demografové po novém srovnání dat ze sčítání lidí od konce 16. až do dvacátých let 19. století přišli s výsledkem, že průměrně měly rodiny 4 až 6 svých členů, tzn. 2 - 4 děti. Také bylo překvapivým zjištěním, že více se rodily děti do bohatších rodin z vyšších vrstev. Díky lepšímu zdravotnímu stavu matek zde byla i nižší kojenecká úmrtnost. V nejchudších vrstvách pak byla běžná neúplná rodina s jedním živitelem, průměrná velikost rodiny tu byla 2,1 osoby, neboť děti odcházely do služby k bohatším a stávaly se tak členy jejich domácnosti.⁴¹

Údaje o počtu dětí v rodinách se zdroj od zdroje různí. Někdy není uvedeno, o jakou společenskou vrstvu se jedná či se hovoří o celkovém průměru z celé české společnosti. Podle Klaboucha bylo v 17. století v selských rodinách na našem území 4 až 5 dětí. V rodinách podruhů díky podvýživě a horším životním podmínkám žilo jen 1 až 2 děti.⁴² V monografii *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* najdeme uvedený jiný údaj. V 17. a 18. století připadalo na jednu rodinu kolem pěti dětí, přesněji od 4,4 do 6,6 dítěte na matku.⁴³ A v posledním zdroji *Člověk českého raného novověku* nalezneme údaj o měšťanstvu v 17. a 18. století, kteří v průměru měli 2 až 3 děti.⁴⁴

⁴⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 39.

⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 26-27.

⁴² Srov. KLABOUC, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 89.

⁴³ Srov. LENDEROVÁ, M. KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J. a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 127.

⁴⁴ Srov. Brůžek král Vybíral, J. Název příspěvku. In BŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*, s. 18.

Teoreticky by mohla vdaná žena počít a porodit dítě každý rok. Průměrná doba od narození jednoho potomka (díky těhotenství a kojení) k druhému byly dva roky. Často ale těhotenství končilo samovolným potratem, či narozením mrtvého dítěte. S přibývajícím věkem, stárnutím, vyčerpáním organismu či nemocemi žen se interval prodloužil na tři roky. Plodnost většinou končila po čtyřicítce a nebo ji ukončila smrt jednoho z partnerů.⁴⁵

1.6.2. Úmrtnost dětí

Přesnější obraz o tehdejší demografickém rozložení obyvatelstva komplikuje také úmrtnost, která byla všudypřítomná. Zejména kojenecká a novorozenecká úmrtnost byla vysoká, mnohdy ani nebyla mrtvá novorozeňata zapsána do matriky, takže se nedá přesně zjistit, jak vysoké toto číslo bylo. Z českých matrik se dozvídáme, že dalších dvacet až třicet procent dětí umíralo do jednoho roku. V období válek a epidemií tato čísla byla daleko větší⁴⁶.

Děti často umíraly také v důsledku nedostatečné péče, na infekce způsobené nedostatečnou hygienou, nechtěným zalehnutím či udušením, pokud byly dlouhé hodiny bez dozoru atd.⁴⁷ Také nevhodná strava mohla hrát v úmrtnosti roli. Po období kojení děti automaticky přecházely na pevnou stravu, která se nelišila od stravy dospělých. Přibližně od 16. století se začíná měnit přístup k dětské úmrtnosti. Od středověkého pasivního postoje k němu se přechází ke snahám o snižování úmrtnosti. Projevuje se zde touha udržet dítě naživu. Mění se i emocionální vztah k dítěti.⁴⁸

Celkově byla středověká doba, co se týče citového prožívání, naprosto odlišná od dnešní. Myšlenky na vlastní smrt byly podvědomě uloženy v mysli středověkého člověka, nebyly odsouvány až na důchodový věk, na stáří, či v horším případě popírány, jako je to běžné v současné době. Vzhledem

⁴⁵ Srov. LENDEROVÁ, M. KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J. a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 126.

⁴⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 33.

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 42.

⁴⁸ Srov. BRŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*, s. 18. In BŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*.

k vysoké dětské úmrtnosti musel být citový vztah středověkých rodičů k dítěti jiný. Podle dnešní optiky bychom možná řekli, ne tak vřelý a láskyplný jako v současné době. Smrt dítěte jakéhokoli věku byla rodiči vnímána jako smutná událost, ale byla dosti běžná a mnohem více se s ní počítalo. Prožívání smutku asi nemohlo být tak intenzivní, jako pokud by se to samé stalo současným rodičům. Úmrtí novorozence ani nenarušilo běžný chod domácnosti. Za takových situací rodiče začali uvažovat o dalším potomku.⁴⁹ Po staletí ženy vnímaly mateřství jako svůj přirozený, primární úkol, jako mravní závazek.

Prožitek smutku nad ztrátou dítěte ovlivňoval i fakt, zda se dítě podařilo pokřtít. Smrt nepokřtěného dítěte se pokládala za tragédii pro dítě samotné. Podle tehdejší nauky se neočistí od prvotního hříchu a vylučuje se tak z účasti na Boží spáse. Pokřtěné dítě naopak mělo zajištěné místo v nebeském království. Známa byla i praxe, kdy dokonce některé svobodné matky na venkově v 17. až 18. století, z obavy o svou pověst, dítě po tajném porodu pokřtily a následně usmrtily.⁵⁰ Smrt dítěte mohla pro stárnoucí rodiče znamenat vzdát se myšlenky na poklidné, zajištěné stáří.

1.6.3. Dítě v rodině

Odedávna vzbuzovalo narození chlapce do rodiny, bez ohledu na její sociální postavení, větší radost než narození dívky. Chlapec představoval pro rodinu pokračovatele rodu, větší pracovní sílu, dědice nejen nemovitých statků, ale také občana (s volebním právem). Oproti tomu dívku bylo zapotřebí později provdat a připravit jí věno, takže její narození znamenalo pozdější ekonomickou zátěž. Pokud byla středověká rodina z nějakých důvodů nucena odmítnout dítě, odložit ho či usmrtit, tak se obětí stávaly častěji dívky.⁵¹

Děti řádně narozené v manželství byly právně podřízeny otci. U dětí

⁴⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 50-51.

⁵⁰ Srov. BRŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*, s. 18. In BŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*.

⁵¹ Srov. LENDEROVÁ, M. KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J. a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 69.

nemanželských byla situace složitější. Postavení těchto dětí bylo dále závislé na tom, zda dítě vzešlo z trvalého konkubinátu, či bylo dítě nevěstky, nebo bylo narozeno z cizoložství dvojnásobného. Takové děti pak nepatřily do otcovy rodiny a neměly právo na dědictví, nemohly se učit řemeslům apod. Nároky na výživné dítěte ve středověku zpočátku nebyly řešeny vůbec, později jen velmi okrajově. Stěžejní je v této věci rok 1787. Díky císařskému patentu Josefa II. dochází k zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí, zejména v oblasti dědického práva a k ustanovení institutu poručenství.⁵²

Děti znamenaly pro rodinu pomocníky do domácnosti, zemědělství či rodinné dílny a byly tak zapojovány do práce od útlého věku. Děti z chudších rodin či sirotci mohli být najímáni za čeled' už od šestého roku, dívky například jako husopasky. Obvykle se však do služby odcházelo kolem dvanáctého roku. Až v 18. století dochází ke zvýšení zájmu o dítě, zkvalitnění péče, vzdělání atd.

Zletilost ve středověku nebyla tak jednoznačná jako dnes. Pohybovala se v rozmezí u dívek od 12 - 15 let, u chlapců mezi 14 - 18 roky. Skutečným vstupem do dospělosti byl sňatek.⁵³

1.6.4. Rodina v novověku

V novověku nebyla třígenerační rodina obvyklá, vzhledem k tomu, že se muži ženili kolem 30. roku života a v průměru se dožívali 50 až 60 let.⁵⁴ Ženy se vdávaly kolem 25. roku, umíraly častěji v plodném věku (při porodech, nedostatečné výživě). Muži se opakovaně ženili s mladší ženou, byly tedy běžné větší rozestupy mezi sourozenci, třeba i dvacetileté mezi prvním a posledním z dětí. Možný také hovoří o tom, že byl vyšší sňatkový věk než např. ve druhé polovině 20. století, a formuluje hypotézu, že byla „*podvědomá obrana společnosti před přelidněním, jakási sociální antikoncepce: mladí muži i ženy byli v nejplodnějším věku udržováni společenským tlakem svobodní, bylo jim*

⁵² Srov. VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo*, s. 69-70.

⁵³ Srov. LENDEROVÁ, M. KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J. a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 73.

⁵⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 46.

*bráněno založit rodinu. To způsobovalo jednak pozdější nástup nové generace, jednak její menší početnost*⁵⁵. Nižší sňatkový věk zejména prvorozených byl obvyklý pouze u šlechty, z důvodu strategických zájmů dynastií. Často se mohly chudší vrstvy vdávat či ženit pouze pokud k tomu měly povolení majitele panství. Tato praxe platila až do zrušení nevolnictví Josefem II. roku 1781.⁵⁶

Pro měšťany 17. a 18. století představovalo narození dítěte přirozené pokračování rodu, radost a naplnění smyslu bytí. Ještě nenarozeným dětem rodiče odkazovali majetek tak, aby dítě bylo později zaopatřené, popř. mu stanovili poručníka pro případ, že by se rodiče nedočkali jeho narození, vzhledem k nízkému úmrtnímu věku lidí tehdejší doby. Měšťané mívali nejčastěji 2 až 3 děti. Po narození se o dítě starala žena. Vedle praktických dovedností rodiče vedli dítě ke cti a bázni boží, tak aby se z dětí stali dobří křesťané.⁵⁷

Značnou skupinu v novověku tvořil venkovský lid (zemědělci, řemeslníci...), bylo to až 90 % obyvatelstva. Základní hospodářskou jednotkou byla venkovská domácnost, jejíž součástí byla rodina hospodáře, který byl hlavou rodiny, další lidé v pokrevním vztahu (sourozenci a jejich rodiny, rodiče hospodáře či jeho manželky, popř. děti z předchozího manželství, aj.), dále čeledíni, děvečky, podruzi.⁵⁸ Společným příjmením nebyli označováni pouze pokrevní příbuzní, ale bývalo zvykem, že se jím označovala celá konkrétní usedlost a lidé v ní, takže se s rodinným příjmením musel identifikovat např. i muž, který se do rodiny přiženil.

Role ženy, manželky byla porodit a vychovávat děti, které byly považovány za Boží dar, a dále péče o domácnost, dohled nad ženskými pracemi. Žena byla v podřízeném postavení ke svému muži. Objevovalo se i agresivní chování mužů vůči ženám, které bylo vnímáno společností jako v manželství zcela normální. Časté bylo, že se ženy i muži vdávali, ženili několikrát za život, díky větším věkovým rozdílům mezi manžely či z důvodů častých úmrtí jednoho

⁵⁵ MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 47.

⁵⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, s. 50.

⁵⁷ Srov. HRDLICKA, J. *Měšťan*, s. 156-157. In BŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*.

⁵⁸ Srov. GRULICH, J. *Venkovan*, s. 168. In BŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*.

z nich. Po předání majetku do rukou nového hospodáře odcházeli rodiče na výměnek. Trígenerační rodiny se ovšem vyskytovaly velmi zřídka, vzhledem ke střídání generací v rozmezí dvaceti až třiceti let. Buď chyběli zástupci nejstarší, nebo nejmladší generace.⁵⁹

V ranném novověku vstupovali do manželství hmotně zajištění lidé, na některých místech v Čechách v 18. století vrchnost nepovolovala sňatky osobám, které neměli vlastní hospodářství nebo dostatečný finanční obnos. Tím se oddaloval vstup do manželství. Odhaduje se, že svatební věk až 3/4 žen se pohyboval mezi 25. - 29. rokem, u mužů ještě o 5 až 10 let později. Z tohoto důvodu také bývalo vysoké procento nemanželských dětí.⁶⁰ „Venkovský člověk se musel přizpůsobit určitým normám a vzorcům chování, které od něho byly očekávány v závislosti na tom, jaké zaujímal v dané lokalitě sociální postavení. Kontrola nad jeho jednáním byla vykonávána nejen rodinou, ale také okolím, od kterého mohl na oplátku v případné krizové situaci očekávat alespoň pomoc a podporu. Pokud se tedy venkovan nechoval podle zaběhnutých a obvyklých modelů chování, vystavoval se nebezpečí, že může v budoucnu propadnout záchrannou sítí sociálních sítí.“⁶¹

1.7. Rodina v moderních dějinách

1.7.1. Rodina v 19. století

Období konce 18. a počátek 19. století je v Evropě obdobím změn a převratů jak v sociální, tak politické a hospodářské rovině. Rozvíjí se kapitalismus, ruší se nevolnictví, prosazují se práva dětí, dělnictva, buržoazie, nastává emancipace žen, dochází k růstu míry urbanizace, k obrovskému technickému, vědeckému, medicínskému rozvoji. To vše ale přispívá také k rozpadu tradičních kontrolních sociálních mechanismů a hodnot, snížení rozsahu příbuzenských vztahů, dochází k oddělení pracovního a soukromého prostoru. I přes veškeré revoluční změny,

⁵⁹ Srov. GRULICH, J. *Venkovan*, s. 173. In BŮŽEK, V.; KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*.

⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 168.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 180.

kteře se děly, rodina byla stále významným stabilizačním prvkem společnosti.

V 19. století dochází k postupnému poklesu růstu obyvatelstva. Největší populační růst byl zaznamenán ve druhé polovině 18. století, kdy stoupl počet obyvatelstva z cca 2 milionů obyvatel na 3, 1 mil. obyvatel, tj. o 63 %. Během 19. století klesá procento růstu populace. Počátkem 20. století je už v Čechách 6,3 milionů lidí a roce 1929 je zde téměř 7 milionů obyvatel.⁶²

Počet dětí v rodině je závislý také na příslušnosti k sociální třídě, je to historicky podmíněná závislost. Až do poloviny 19. století měly větší počet dětí rodiny z vyšších vrstev, ty ale začaly počet dětí omezovat. Díky zlepšujícím se zdravotním a sociálním podmínkám to byly nižší třídy, do kterých se postupně rodilo nejvíce dětí. Po první světové válce dochází k poklesu porodnosti i u dělnických rodin a na vesnici.⁶³

Volné soužití nesezdaných párů bylo vždy, ale běžnějším se stalo mezi dělnictvem z počátku 19. století, které se snažilo vyhnout velkým výdajům na svatbu a zároveň jakémukoli trvalému svazku. Na počátku 20. století praxe předávání věna téměř vymizela. Jakmile poklesl význam věna a finančního zabezpečení, klesl i vliv rodičů na budoucí vztahy jejich potomků.⁶⁴

V 19. století byla velmi rozšířená dětská práce, byla důsledkem bídy rodin dělníků. V roce 1787 byla v českých zemích stanovena věková hranice, odkdy mohou být děti zaměstnávány na 9 let. V roce 1842 byla zvýšená na 12 let a děti mohly pracovat 12 hodin denně. Ve druhé polovině 19. století pomalu ustupuje dětská práce, zavádí se povinná školní docházka, praktikovaná hlavně přes zimu. V roce 1885 je zakázána práce dětí mladších 14 let, ovšem s příchodem 1. světové války dochází opět k jejímu rozmachu.⁶⁵

Podle občanského zákoníku z roku 1811 muž stále zastává výsadní postavení v rodině, rozhoduje o svých dětech (majetku, výchově) a v případě rozluky připadají chlapci od 4 let a dívky od 7 let výlučně do péče otce. Od roku 1811 je také možné manželství ukončit rozlukou. U manželství katolíků je

⁶² Srov. KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 228.

⁶³ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 86-87.

⁶⁴ Srov. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*, s. 176-178.

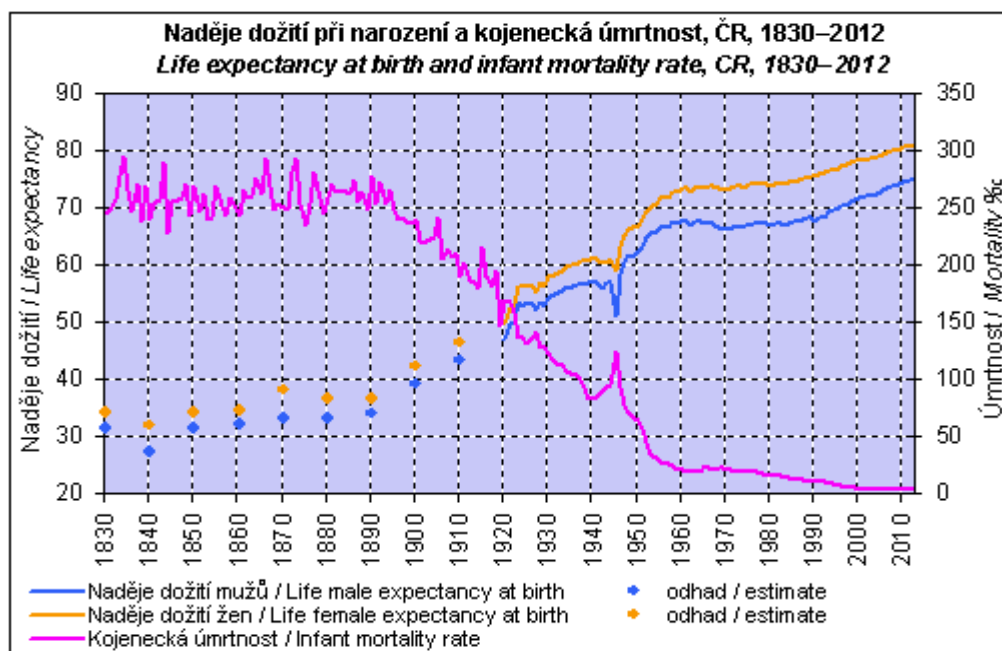
⁶⁵ Srov. VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo*, s. 70.

možnost rozluky právně ustanovena až v roce 1919.⁶⁶ Rozvodů začalo přibývat až během 19. století.

1.7.2. Rodina ve 20. století

S rozvojem lékařských věd dochází ve 20. století ke zkvalitnění zdravotní péče, kojenecká úmrtnost prudce klesá a současně se zvyšuje střední délka života (viz obrázek č. 1). Žádný rodič dnes neočekává, že některé z jeho dětí zemře. Počet dětí se dnes plánuje podle toho, kolik rodiče dětí chtějí mít.

Obr. č. 1 Naděje na dožití a kojenecká úmrtnost, ČR, 1830-2012

(zdroj dat: Obyvatelstvo – roční časové řady. [online]. [cit. 2014–1-29]. Dostupné na WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu)

První polovina 20. století byla poznamenána světovými válkami. Rodiny se v té době musely semknout a být soběstačné, a solidární vůči sobě, aby přežily. Mnoho rodin bylo vykořeněno, přišly o své blízké, o veškerý majetek. Možná

⁶⁶ Srov. VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo*, s. 71.

proto si lidé cení manželství a rodiny a celá Evropa zažívá poválečný sňatkový boom, s baby boomem zároveň. A to i přesto, že hmotné zajištění mladých rodin je stále velmi nuzné, zejména co se týče bytové situace. V letech 1946-1964 v Evropě připadá na jednu ženu více než 2,5 dítěte. V Československu dosahuje plodnost v roce 1946 až 3,2 dětí na ženu.⁶⁷ „Proč se rodí tolik dětí? Protože lidé ztratili příliš mnoho blízkých a ze vzdoru chtěli dát vzniknout novému životu, protože mladá manželství neměla nic, ani dům, ani auto, ani naději, že nějaké jednou získají, a nemohla vlastně plozením dětí nic ztratit. Zábavy bylo málo, cestování nedostupné, nemuseli se tedy rozhodovat, zda si pořídít zahraniční zájezd nebo mimino.“⁶⁸

Ve druhé polovině 20. století můžeme zaznamenat v Evropě dva modely reprodukčního chování. Pro západoevropský model byl typický pokles plodnosti a zároveň se zvyšující věk matek prvorodiček. Východoevropské země se naopak vyznačovaly vysokou úrovní plodnosti vdaných žen a nízkým průměrným věkem matek při narození dětí. Česká republika vykazovala známky východoevropského modelu, i když v jeho rámci byla plodnost českých žen pod celkovým průměrem. Typickým rysem mladých českých rodičů byla rezignace na základní znaky samostatnosti. Dítě přicházelo velmi brzy, mnohdy předcházelo zahájení pracovní činnosti nastávajících rodičů. Také se samostatným bydlením byl problém. Velmi často v tomto ohledu pomáhali rodiče mladého páru.⁶⁹

Příčiny tohoto specifického reprodukčního chování byly v nedostatku příležitostí pro volbu rozličných životních stylů a působení státního socialistického paternalismu. Výsledkem bylo zvýšení závislosti na původní rodině. Nesamostatnost mladého páru byla obecně přijímaná jako danost a samozřejmý úděl rodičů. Ivo Možný mluví v této souvislosti o tzv. „sendvičovém efektu“. Časné rodičovství bylo účelné proto, že umožňovalo ještě mladým babičkám ekonomicky i fyzicky podporovat mladou rodinu, dříve

⁶⁷ Sullerotová jako příklad uvádí optimistickou statistiku z SSSR, kde v roce 1955 v Moskvě připadá na 1 obyvatel 6m² obytné plochy, což je 30 m² na 5-ti členou domácnost. Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 12-20.

⁶⁸ SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 20.

⁶⁹ Srov. HABERLOVÁ, V. *Rodičovství a velikost rodiny*. Dostupné na WWW: http://www.stem.cz/tisk.php?id=402#_ftnref5

než byly nuceny starat se o své vlastní rodiče.⁷⁰

V roce 1957 dochází v Československu k legalizaci potratů, od této doby pozvolna začíná klesat plodnost. S poklesem porodnosti v celé Evropě, prudce klesá v polovině 60-tých let i sňatečnost. Zároveň se šíří užívání hormonální antikoncepce a předmanželský sex je společností stále více tolerován. Nechuť k sňatku vede k alternativě volného soužití, sňatek už není zapotřebí k založení rodiny. Domněnka, že lidé, kteří spolu žijí nesezdáni jsou si věrní a jejich svazek je pevný a jsou šťastnější než v manželství, se nepotvrdila. Tyto páry se rozpadají častěji, než manželské dvojice. Rozšířením volných svazků neklesla míra rozvodovosti, ale naopak se snížila odolnost manželství. Před 150 lety by v případě rozluky děti přešly výhradně do péče otce. Ve 20. století jsou to matky, kterým se po rozvodu v drtivé míře svěřují děti do péče. V mnohých případech otcové své děti vídají sporadicky či vůbec. Nemůžeme už hovořit o patriarchálním typu rodiny.⁷¹

V dřívějších dobách, jak už bylo řečeno, mít děti znamenalo mít levnou pracovní sílu a zajištění ve stáří. Postupem času se motivace k rodičovství z hospodářských důvodů mění na motivy psychologické, citové. Pořízení si dítěte koncem 20. století představuje ekonomickou zátěž.

⁷⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 129-130.

⁷¹ Srov. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*, s. 44.-47.; VESELÁ, *Rodina a rodinné právo*, s. 18

1.8. Shrnutí

- Antickou rodinu v oblasti západní části římské říše tvoří společenství lidí domu. Manželství převážně vzniká na základě rozumové dohody mezi muži (otci). Rodina je patriarchální a monogamní, obvyklý počet dětí na rodinu nepřesáhl hranici tří dětí. Mít dítě bylo občanskou povinností, aby pokračoval rod a stát měl svobodné občany. Více dětí ale představovalo rozdělení rodinného majetku, což bylo spíše kontraproduktivní. Odložení či usmrcení dítěte bylo společensky tolerované.
- Židovská rodina je patriarchálního charakteru, může být i polygamní a to zejména za účelem potřeby vytvořit hojné potomstvo, jak z praktických (dostatek pracovních sil, zajištění rodičů ve stáří), tak z náboženských důvodů (rozhojnit izraelský národ, ze kterého vzejde očekávaný Mesiáš). Pro židy je zakládání početných rodin více než žádoucí, neplodnost je považována za trest a hanu pro ženu.
- Nový zákon přichází s revolučním chápáním manželství, jako vztahu muže a ženy, který staví na lásce a vzájemné úctě partnerů a přirovnává tento vztah analogicky ke vztahu Krista a církve. Mateřství má obrovský význam, je vysoce oceňováno a dítě je darem od Boha. Ježíš zpřísňuje starozákonní normy (rozluka, nevěra).
- Než došlo k mohutnějšímu rozšíření křesťanských myšlenek kolem 8. století n. l., žili Slované na našem území pohanským způsobem života. Polygamie, konkubinát a rozvod nebyly neobvyklé. Panenství nevěsty nebylo považováno za podstatné. V důsledku vlivu křesťanství dochází k praktikování hodnot, jako je monogamní soužití, zákaz sňatků s pokrevními příbuznými aj. Církev se stává garantem manželství, v nerozlučitelnosti a svátosti dostává manželství nový rozměr.
- Mýtus tradiční velké rodiny pozdního středověku a novověku padá s novými výzkumnými metodami. Údaje o počtu dětí v českých rodinách 17.- 18. století se poněkud různí. Najdeme zde rozpětí od 2 do 6 dětí na rodinu, nechudší rodiny měli pouze 1-2 děti. Vysoký počet dětí v rodině

je regulován častou úmrtností nejen kojeneckou, ale i v průběhu dětství a předčasnými úmrtími rodičů. Důvodem jsou také špatné hygienické a stravovací podmínky.

- V 19. století na základě společenských, hospodářských událostí dochází k výrazné proměně životních poměrů rodiny. Dochází k postupnému poklesu růstu obyvatelstva, ke změně v reprodukčním chování u vyšších tříd, které omezují počet dětí, naopak více dětí se díky zlepšujícím životním podmínkám rodí lidem z nižších vrstev. Velmi rozšířená dětská práce koncem 19. století se pozvolna uvolňuje.
- Změny rodiny v jejích nejzákladnějších charakteristikách se projevily zejména po druhé světové válce. Mezi nejdůležitější změny, které zasahují rodinu, patří pokles kojenecké úmrtnosti, zvyšování vzdělání žen a jejich ekonomická nezávislost, dostupnost antikoncepce i umělého přerušování těhotenství, díky tomu dochází k oddělení sexu od plození, ale i od romantické lásky a stává se samostatným zdrojem slasti. Klesá porodnost, zvyšuje se rozvodovost a volné soužití párů. Dítě uspokojuje citové potřeby rodičů a je ekonomickou zátěží pro rodiče.

2 Pozice vícedětných rodin v polistopadové době v ČR

Po roce 1989 dochází k velkým změnám v naší společnosti, které přináší mnoho možností pro každého, zvláště mladého člověka. Dochází ke změnám v myšlení, chování, preferenci hodnot. Změny přináší možnost volného cestování, podnikání, vzdělávání se, svobodu projevu. Změny se dotýkají i chování lidí v oblasti rodinných zvyklostí. Zdá se, že tato přeměna není pro rodinu příliš přející. Ne že by klesla hodnota rodinného soužití mezi mužem a ženou, ale dochází k negativním jevům. Ve větší míře se objevuje vzestup rozvodovosti, pokles sňatečnosti a porodnosti a zvyšující se počet dětí narozených mimo manželství. Postoj společnosti k vícedětným rodinám není jednotný. Tyto rodiny se vymykají běžnému modelu v české společnosti. Někteří odborníci v početných rodinách vidí nástroj ke zmírnění populačního úbytku a stárnutí populace.⁷² S tím souvisí i podpora vícedětných rodin v rámci rodinné politiky, neboť jsou častěji ohroženy chudobou.

2.1. *Porodnost a plodnost v ČR se zaměřením na rodiny s více dětmi*

Sociologických výzkumů zabývajících se rodinným životem specifických rodin a jejich problémy (rodiny z dělnické třídy, rodiny vysokoškoláků, vícedětné rodiny, rodiny s vícerčaty aj.) není mnoho. V tomto ohledu patří studium speciálních rodinných subkultur k velkým dluhům v oboru, uvádí Ivo Možný.⁷³ Za zmínku stojí dvě nedávné studie zabývající se problematikou rodin s více dětmi: *Životní situace vícedětných rodin z roku 2007* Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí. Druhou starší studií je *Rodičovství a velikost rodiny z roku 2000*, společnosti Střediska empirických výzkumů (STEM).

⁷² Srov. SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, s. 7. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf

⁷³ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 111.

2.1.1. Porodnost v České republice

Důležité je osvětlit pojmy porodnost a plodnost. Plodnost (fertilita) vyjadřuje průměrný počet dětí na jednu ženu (úhrnná plodnost pak počet živě narozených dětí připadajících na jednu matku ve věku od 15 do 49 let)⁷⁴. Porodnost (natalita) je podíl narozených dětí z určité skupiny za určité časové období.⁷⁵

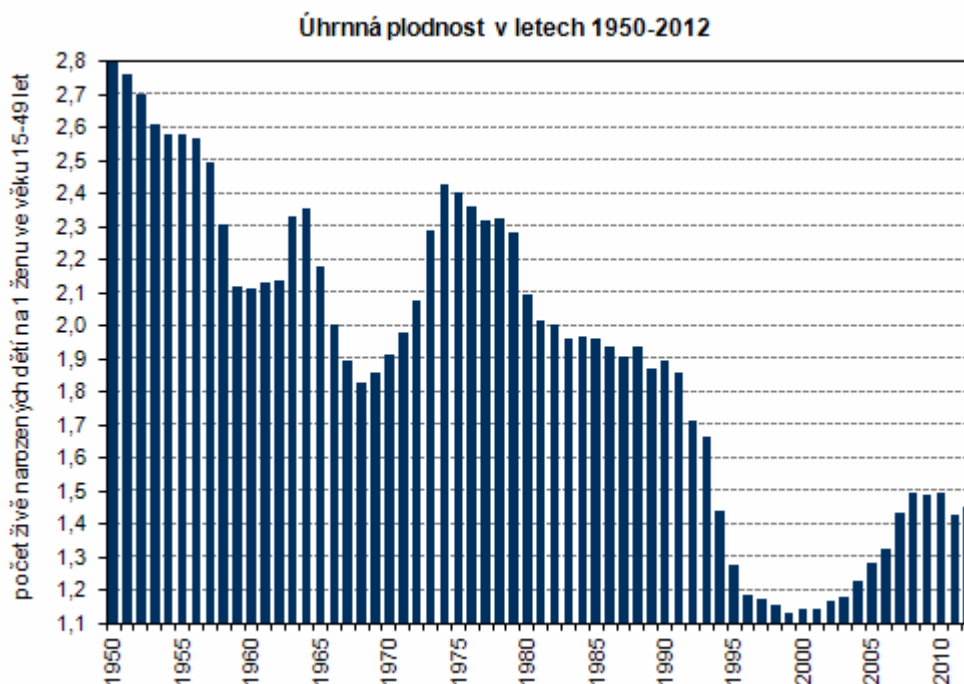
Pro poslední tři desetiletí je v oblasti reprodukčního chování charakteristické zvyšování věku matek při porodu, vzrůstající počet dětí narozených mimo manželství a oddalování mateřství. V roce 2012 se podle Českého statistického úřadu narodilo 108,6 tisíc živě narozených dětí, to představuje 1,45 dítěte na jednu ženu. Nejvyšší pokles plodnosti jsme zaznamenali v 90. letech, konkrétně mezi lety 1993-1996. Počet narozených dětí tehdy klesl o čtvrtinu. Úhrnná plodnost tak klesla dokonce až na hranici 1,13 dítěte na ženu, tzn. ročně se rodilo okolo 90 000 dětí. Od roku 2001 počty dětí opět pozvolna rostou (viz. obrázek č. 2). A to hlavně díky silným populačním ročníkům žen ze 70. let a ženám, které odkládaly narození prvního dítěte z profesních a jiných důvodů na pozdější dobu. I přesto se řadíme mezi země s nejnižší porodností v Evropě. Úhrnná plodnost v zemích Evropské unie v roce 2012 dosáhla hodnoty 1,58.⁷⁶

⁷⁴ Srov. SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, s. 8. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf

⁷⁵ Srov. *Porodnost*. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Porodnost>

⁷⁶ Srov. *Porodnost a plodnost*. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/\\$File/400713a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/$File/400713a4.pdf)

Obr. č. 2 Úhrnná plodnost

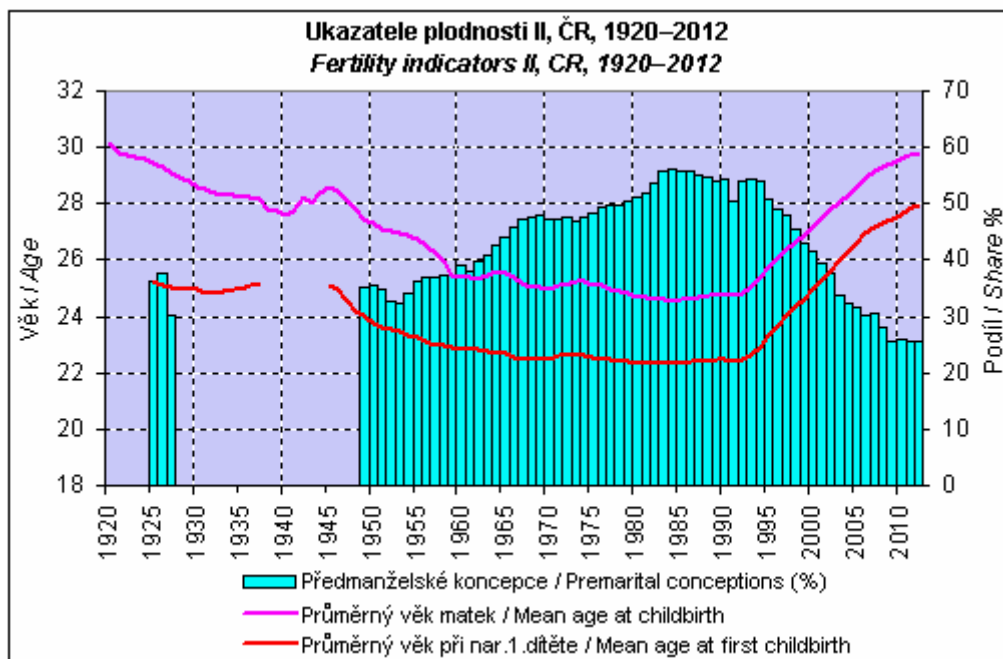
(zdroj dat: Úhrnná plodnost v letech 1950-2012. [online]. [cit. 2014-1-29]. Dostupné na WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhrnna_plodnost_v letech_1950_2012)

Stále roste podíl dětí narozených mimo manželství. V roce 2012 dosahoval 43,3 %. Většina dětí se i přesto stále rodí v manželství. Jsou však dosti velké rozdíly v pořadí takto narozených dětí. Mimo manželství se například v roce 2012 narodilo až 54,5% prvorozených dětí (v roce 1992 to bylo 13,2%). Přitom v devadesátých letech 20. století se relativně více než prvorozené děti, rodily neprovdaným ženám děti ve třetím a vyšším pořadí. Vyrůstající počet druhorozených dětí neprovdaným matkám je pozvolnější. V roce 2012 dosahuje čísla 31,6%. U dětí třetího a vyššího pořadí je to 38%. Mezi další faktory, které ovlivňují narození dětí do manželského svazku, patří vzdělání a věk žen. S vyšším vzděláním matek se zvyšuje počet dětí rodících se do manželství. V roce 2012 to bylo 25% narozených dětí neprovdaných vysokoškolaček oproti téměř 75% neprovdaných žen se základním vzděláním. Z toho vyplývá, že česká společnost akceptuje fakt, že rodiče dítěte spolu běžně žijí i mimo manželský

svazek a uvolňuje se vazba mezi sňatkem ženy a narozením prvního dítěte. Dokládá to i fakt, že v roce 1992 se 54% prvorozených dětí narodilo do osmi měsíců po svatbě, v roce 2012 už pouze 26%.⁷⁷

O odsouvání mateřství na pozdější dobu svědčí fakt, že během uplynulých dvaceti let se zvýšil průměrný věk matek při porodu o téměř 5 let. V roce 1992 byl průměrný věk prvorodiček 22,5 roku. V roce 2012 to bylo již 29,8 roku.⁷⁸ Zajímavá jsou čísla, které ukazuje tabulka níže. V roce 1920 byl průměrný věk matek přibližně stejný jako dnes (kolem 30-ti let), postupně se snižoval až do roku 1960, kde se průměrný věk prvorodiček zastavil pod hranici 23 let a v období komunizmu od 60. do 90. let zůstával více méně konstantní. Otázkou je, zda takto nízký věk prvorodiček nebyl spíše kontraproduktivní, jak velká část těchto mladých matek byla na rodičovství zralá a připravená a do jaké míry byl partnerský vztah stabilní.

Obr. č. 3 Ukazatele plodnosti

(zdroj dat: Obyvatelstvo – roční časové řady. [online]. [cit. 2014–1–29]. Dostupné na WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu)

⁷⁷ Srov. *Porodnost a plodnost*, s.24–25. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/\\$File/400713a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/$File/400713a4.pdf)

⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 26.

2.1.2. Vícedětné domácnosti

Počet domácností se za posledních 50 let zvýšil o více než 1,3 milionu. V roce 2011 bylo evidováno 4 375 tisíc domácností.⁷⁹ Snižuje se průměrná velikost domácnosti, v průměru z 3 osob v roce 1961 na 2,3 osoby v roce 2011. Z celkového počtu domácností je 34% domácností s nezaopatřenými dětmi. Z toho 50% tvoří domácnost s jedním dítětem, 42% tvoří rodiny s dvěma dětmi a 8% rodiny s 3 a více dětmi.⁸⁰

Vícedětné rodiny reprezentují čtyři různorodé skupiny:

- První kategorii tvoří rodiny s nízkou sociokulturní a příjmovou úrovní. Rodiče se vyznačují nízkou kvalifikací a nízkou ekonomickou aktivitou. Tato skupina je dosti závislá na příjmu sociálních dávek a bývá předmětem individuální péče sociálních pracovníků a pedagogů.
- Další skupinou jsou rodiny s kvalifikovanými rodiči, oba dva jsou ekonomicky činní, a mají představu o dvou maximálně třídětné rodině, ale z určitých příčin přesáhnou plánovaný počet dětí v rodině (např. narozením dvojčat a vícčat). Rodičovský příspěvek v případě narození vícčat zůstává stejný jako pro rodiče s jedním dítětem, prodlužuje se pouze nárok na peněžitou pomoc v mateřství z 28 na 37 týdnů, pokud jsou splněny podmínky předchozího zaměstnání matky. Při narození tří a více dětí najednou mají rodiče nárok na pečovatelskou službu.
- Třetí skupinu tvoří manželské páry, které přivádějí větší počet dětí z vlastního vnitřního přesvědčení. Žena se většinou déle věnuje péči o děti a domácnost. Je zde zřetelná finanční soběstačnost rodiny, přičemž muž se musí více věnovat své profesi. Tito rodiče dostatečně poskytují svým dětem emocionální i materiální podporu a hodnotnou výchovu.
- Poslední skupina sestává z rodin, které přijímají děti do pěstounské péče i adopce, často i k vlastním dětem. Rodiče poskytují dětem náhradní

⁷⁹ Srov. *Jaké je složení domácností v ČR?* Dostupné na WWW:
http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/jake_je_slozeni_domacnosti_v_cr20130307

⁸⁰ Srov. *Zpráva o rodině v jihomoravském kraji*. Dostupné na WWW:
http://www.rodinnapolitika.cz/webfiles/soubory/zprava_o_rodine_v_jihomoravskem_kraji.pdf

domov a možnost vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí. Jeden z rodičů má nárok na dávky péstounské péče.⁸¹

Ve zvláštní situaci se ocitají domácnosti, do které přicházejí děti z předchozích vztahů rodičů (tzv. patchworkové rodiny).

Na počet dětí v rodině má také vliv náboženské vyznání rodičů a národnost. Jsou patrné tendence v národnostních rozdílech v souvislosti s plodností dětí vyššího pořadí. Vysokou fertilitou, odchylojící se od průměru, se vyznačují romské ženy. Při sčítání lidí v roce 2001 se ne všichni Romové přiznali ke své národnosti, mnoho z nich se přihlásilo k maďarské nebo slovenské národnosti, proto nemáme přesná data v této oblasti. Ale odhaduje se, že 60% romských žen má více než 3 děti. Více jak pětina Romek má 5 a více dětí. Ženy hlásící se k náboženskému vyznání mají zpravidla vyšší počet dětí, než ženy bez vyznání. Tři a více dětí mají nejčastěji ženy hlásící se ke katolické církvi, následují příslušnice církve českobratrské evangelické.⁸² Demografické výzkumy také ukazují, že manželská plodnost je mnohem vyšší než plodnost žen žijících mimo manželství. Ženy, které uzavřely sňatek v nižším věku, mají většinou více dětí, než ženy které se vdávaly v pozdějším věku.

V České republice má dlouholetou tradici dvoudětný rodinný model. Jak ukazuje obrázek č. 4, více respondentů preferuje tři děti v rodině, před rodinami s jedináčkem. Bezdětnost u nás stále není příliš akceptována, i když počet lidí, kteří neplánují dítě, rok od roku roste. Představa o ideálním počtu dětí v rodině ne vždy koresponduje s reálnými počty. Plány a očekávání ohledně počtu dětí se mění s rostoucím věkem a v závislosti na stupni dosaženého vzdělání. Například ženy se základním vzděláním se zvyšujícím se věkem preferují tři popř. více dětí. U vysokoškolaček je to naopak. Podíl těch, které chtěly mít tři děti, s věkem klesá na jedno či dvě děti v rodině.⁸³

⁸¹ Srov. *Koncepce rodinné politiky*, s. 41. Dostupné na WWW:

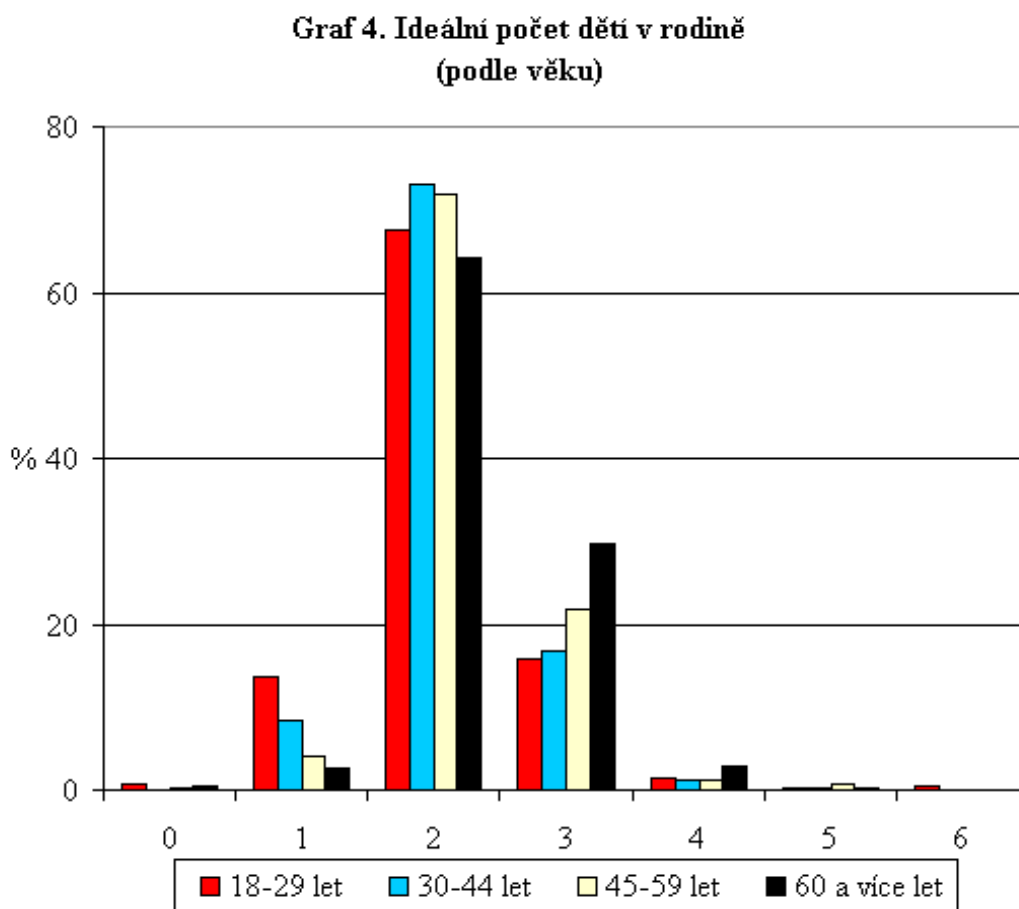
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf

⁸² Srov. SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, s. 18-19. Dostupné na WWW:

http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf s.18.19.

⁸³ Srov. Tamtéž, s. 23-24.

Obr. č.4 Ideální počet dětí v rodině

(zdroj dat: Rodičovství a velikost rodiny. [online]. [cit. 2014–1-29]. Dostupné na WWW: <http://www.stem.cz/tisk.php?id=402>)

Mezi důvody, proč pár má méně dětí, než si přál mít, patří nejčastěji zdravotní problémy, alespoň jednoho z rodičů. Dalším důvodem jsou špatné existenční podmínky, či neochota partnera/partnerky mít další dítě. Dále rozpad manželství nebo partnerství a absence partnera.⁸⁴ Konečná plodnost a bezdětnost mladších generací záleží na vývoji v příštích letech, na tom do jaké míry ženy stihnou v pozdějším věku porodit alespoň jedno či více dětí. Podle Haberlové se dá očekávat, že počet bezdětných domácností se časem bude zvyšovat a není příliš reálné, že by se zvyšoval počet rodin s dětmi třetího

⁸⁴ Srov. SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin*, s. 26. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf

a vyššího pořadí. Vlivem kontracepce, racionálnějšího a zodpovědnějšího přístupu k rodičovství se budou děti třetího a vyššího pořadí rodit plánovaně, rodičům, kteří mnohočetné rodičovství budou zvládat. S odkládáním rozhodnutí o narození prvního dítěte do pozdějšího věku, znamená pokles počtu rodin s dětmi třetího a vyššího pořadí v populaci.

2.2. Ekonomická situace a životní podmínky vícedětných rodin v ČR

Důležitou charakteristikou rodin se závislými dětmi je ekonomická aktivita rodičů. Podle tohoto znaku se výrazně liší rodiny úplné a neúplné. V rodinách s manželským párem a větším počtem dětí, zůstává častěji matka ekonomicky neaktivní (ve 20% všech vícedětných rodin), a to na úkor párů, kde jsou aktivní oba partneři. Matky s více dětmi častěji zůstávají doma, věnují se péči o děti. Může to být díky nižšímu vzdělání matek (dětí vyšších pořadí se rodí častěji méně kvalifikovaným rodičům), obtížnějšímu uplatnění na trhu práce a vyšší nezaměstnaností v menších obcích. Ze statistik vyplývá i souvislost mezi velikostí obcí a velikostí rodin. Dá se říci, že čím menší je obec, tím větší podíl rodin s mnoha dětmi v ní najdeme. V obcích nad 50 000 obyvatel převažuje model rodiny s jedním dítětem. V menších obcích jsou nejpočetnější skupinou rodiny se dvěma dětmi.⁸⁵

Ve většině případů jsou ve vícedětných rodinách ekonomicky aktivní dva, popř. jeden z rodičů, v přepočtu pak připadá na jednotlivé členy nižší příjem, než je u rodin s jedním nebo dvěma dětmi. Se zvyšujícím se počtem dětí se příjmy na rodinu snižují. Z toho lze usuzovat na horší finanční situaci mnohodětných rodin. Nižší příjem rodičů je kompenzován sociálními příjmy (s tím, že na přídavky na děti a další dávky sociální podpory dosáhnou rodiny s nižšími příjmy).⁸⁶

Naopak s rostoucím počtem dětí se v rodině snižují roční výdaje na dítě.

⁸⁵ Srov. SVOBODOVÁ, K. Životní situace vícedětných rodin. s. 31-32. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 34.

„Obecně je možné říci, že náklady na dítě rostou s věkem, na druhou stranu klesají spolu s narůstajícím počtem dětí v rodině. Ve vícedětné rodině totiž dochází k takzvané úspoře z počtu, kdy některé zboží lze na druhé a další dítě v pořadí kupovat v omezenějším počtu.“⁸⁷ Nicméně odhaduje se, že rodiče investují do jednoho dítěte od narození jen do jeho zletilosti částku 1,5 až 3 miliony korun. Zatímco u rodin s jedním dítětem čistý měsíční příjem na každou osobu v domácnosti dělá nejčastěji 8-15 tisíc korun, v rodinách s třemi a více dětmi je to v 82% případů částka do 10 tisíc na osobu. Čím více je dětí v rodině, tím se snižuje průměrný příjem na osobu. Rodiny s více dětmi jsou na tom, co se týče průměrného příjmu na osobu hůře než osoby důchodců, kteří mají v průměru čistý měsíční příjem 11.770. (Údaje ČSÚ z roku 2013.)⁸⁸

Na důležitost finančního zabezpečení rodin upozorňuje Biddulph. Podle něho pod určitou životní úroveň již nelze vychovávat šťastné děti. Naopak nad určitou hranicí se potřeby přesouvají jinam, do oblasti vzdělání, rozvoje společenství, sounáležitosti a kooperace s ostatními.⁸⁹ Pokud má být dítě pro rodiče hodnotou, poskytovat jim radost a smysl života, uspokojovat jejich citové potřeby, je potřeba, aby rodina byla hmotně zabezpečena. Jestliže je rodina na dostatečné ekonomické úrovni v rámci konkrétní většinové společnosti, pak se teprve mohou naplnit podmínky pro zdárný psychický a fyzický vývoj dítěte a zabezpečit jeho potřeby.⁹⁰

Rodiny s více dětmi daleko častěji vnímají zajištění své domácnosti jako podprůměrné, oproti rodinám s jedním či dvěma dětmi a častěji uvádějí, že vycházejí problematicky s příjmem. Nacházejí se tak v horší sociální i finanční situaci jak z objektivního, tak subjektivního pohledu. Jsou více ohroženy chudobou a nezaměstnaností.

⁸⁷ SVOBODOVÁ, K. Životní situace vícedětných rodin. s. 35. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf

⁸⁸ Srov. Zpráva o rodině v jihomoravském kraji, s. 29-30. Dostupné na WWW:

http://www.rodinnapolitika.cz/webfiles/soubory/zprava_o_rodine_v_jihomoravskem_kraji.pdf

⁸⁹ Srov. BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*, s. 85

⁹⁰ Srov. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. s.44.

2.3. *Prognózy vývoje obyvatelstva v ČR*

Český statistický úřad v roce 2013 vypracoval projekci obyvatelstva České republiky až do roku 2100, a to ve třech variantách. Nízké, střední a vysoké. Střední varianta je považována za nejpravděpodobnější. Smyslem projekce je poukázat na směr budoucího populačního vývoje a na změny ve věkovém složení obyvatelstva. Tak jako na počátku dvacátého století nebylo možné odhadnout, jakým směrem se bude ubírat vývoj populace, kolik lidských životů bude zmařeno v důsledku světových válek, jak rychlý bude pokrok v oblasti technologií, medicíny, tak i na tuto projekci musíme nahlížet s rezervou. Neboť nedokážeme odhadnout vše, co bude mít vliv na úmrtnost a plodnost (vývoj ekonomiky a její krize, epidemie, změny v systému sociálních opatření aj.).⁹¹

Podle odhadů ve střední variantě se odhaduje zvyšování průměrného věku matek a nárůst plodnosti žen starších 35 let. Úhrnná plodnost v roce 2050 počítá s hodnotou 1,6 dítěte na jednu matku. Bude se zvyšovat naděje na dožití, podle propočtů u mužů z 75 (r. 2012) na 83 let (r. 2050) a u žen z 80,9 na 88 let. Velmi obtížné je stanovit vývoj migrace (závisí to na legislativních opatřeních). Střední varianta odhaduje saldo migrace⁹² na 8,6 - 17,7 tisíc. Největší úbytky obyvatel se očekávají v 50. a 60. letech 21. století, odhaduje se pokles obyvatelstva na 6,1-9,1 milionů v roce 2100. Projeví se stárnutí populace, klesat bude počet lidí v produktivním věku ze současných 70% na 55%. Index ekonomického zatížení (závislost počtu dětí a důchodců na počet ekonomicky aktivních) bude růst. Nutné bude zvyšování hranice pro odchod do důchodu.⁹³ K tomu, aby zůstala velikost populace konstantní (při započítání úmrtnosti), je zapotřebí, aby na jeden rodičovský pár připadala v průměru hodnota 2,1 dítěte.⁹⁴

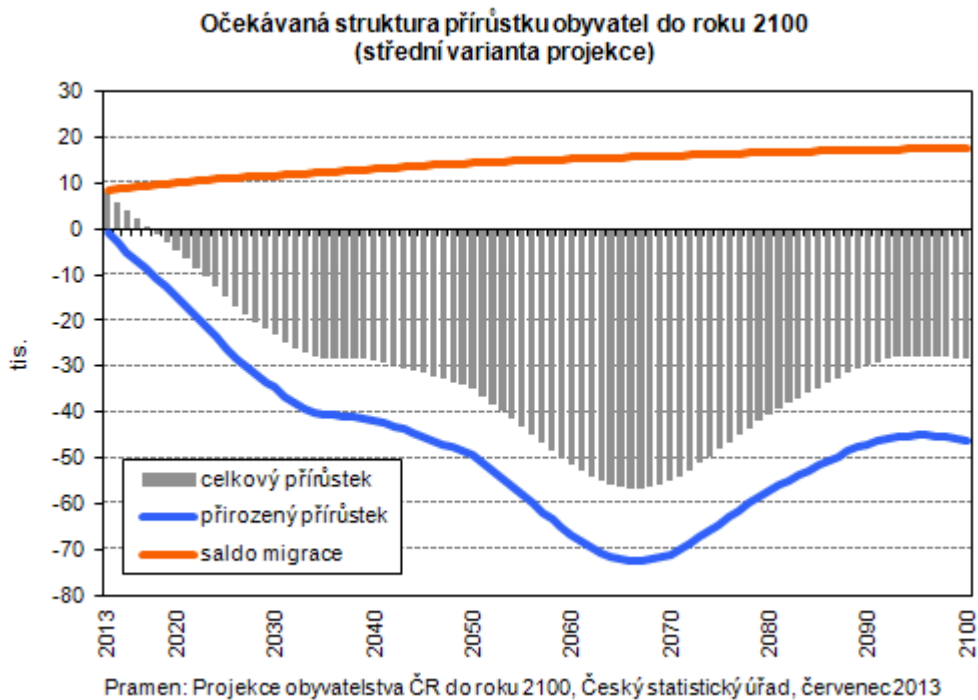
⁹¹ Srov. Projekce obyvatelstva v České republice, s. 1. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/\\$File/402013u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/$File/402013u.pdf)

⁹² Migrační saldo (čistá migrace) je rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých na určitém území. Pokud převažuje počet přistěhovalých nad počtem vystěhovalých na daném území, jedná se o pozitivní migrační saldo, neboli migrační růst, v opačném případě jde o negativní migrační saldo, migrační úbytek. Srov. *Příručka demografické statistiky pro potřebu oblastních statistických orgánů*. Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/cz/cisla/0/02/020100/stehovan.htm>

⁹³ Srov. *Projekce obyvatelstva České republiky*, s. 1-7. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/\\$File/402013u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/$File/402013u.pdf)

⁹⁴ Srov. PAKOSTA, P. *Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České Republice*, s. 905. Dostupné na WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f6534ba_PakostaSC2009-5.pdf

Obř. ř. 4. Očekávaná struktura přírůřtku do roku 2100

(zdroj dat: Očekávaná struktura přírůřtku obyvatel do roku 2100 [online]. [cit. 2014–1-29]. Dostupné na WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/ocekavana_struktura_prirustku_obyvatel_do_roku_2100)

Předpokládá se, že bude vzrůřstat počet migrantů, pokud bychom chtěli nízkou natalitu nahradit migranty, musíme počítat s tím, že to může přinést řadu problémů (viz. Francie). Vzhledem k tomu, že většina evropských zemí se potýká s nízkou fertilitou (nejlépe na tom jsou severské země), nemůžeme ale očekávat ani masivní přílivy Evropanů. Populační úbytek může vést k ekonomickému a kulturnímu úpadku. Fakt, že je ekonomika závislá na obyvatelstvu, když roste obyvatelstvo, roste i ekonomika a naopak, nám potvrzují dějiny. Např. poválečné Německo se brzy po přílivu několika milionů Němců z východní Evropy stalo ekonomicky silnou a stabilní zemí.⁹⁵

Přestože v oblasti prognóz vývoje obyvatelstva v řR, i v Evropě najdeme

⁹⁵ Srov. RINGEN, S. *Evropa na pokraji úpadku: kam až může vést populační krize*, s. 551- 560. Dostupné na WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/3905b4af45d983c32709f405ff804bc84f3463f7_497_47rin16.pdf

celou řadu protikladných názorů, faktem je, že stárnutí obyvatelstva, prodlužování naděje na dožití a nízká porodnost jsou demografické změny, se kterými se budeme muset vyrovnávat.

2.4. Rodina základ státu

Říká se, že rodina je základem státu. Bez zdravé rodiny nemůže být zdravá společnost. Ukazuje se, že partner a děti se v žebříčku hodnot mladých lidí řadí na vrchol. Rodina je obecně považována za něco až posvátného, přesto se nám rozpadá. Připisujeme to nejrůznějším jevům, jako je možnost snadno se rozvést, konzumnímu způsobu života, sekularizaci, větším nárokům na partnera nebo změně genderových rolí. Podle Jana Kellera příčiny nejsou v rodině samotné, ale *„rodina je obětí sil, které sama neuvedla do chodu. Tyto síly lze hledat v oblasti, která určila základní rysy moderní společnosti, tedy opět v oblasti centralizace moci stojících na základech moderních států.“*⁹⁶ Dříve bylo nutností, aby rodina držela při sobě. Pokud se jedinec z nějakého důvodu z rodiny vyčlenil, mohlo to být nebezpečné a sociálně degradující.

Více než rodina to byla domácnost, která byla jednotkou společnosti. Ve středověké až novověké, zejména venkovské (méně městské) domácnosti, pokud nebyla možnost směny mezi jinými domácnostmi, musela si vyprodukovat vše, od jídla, přes ošacení, léky, nástroje atd. Byla základní výrobní jednotkou. Domácnost šlechty, zámožnějších rolníků a měšťanů tvořili desítky, u zámožné šlechty, až stovky lidí. Domácnost měla i funkci sociální (péče o nemocné, staré členy, socializaci dětí), vzdělávací (předávání řemesla), právní (spory jednotlivců v domácnosti řešil pán domu), ochrannou (před vnějšími útoky).⁹⁷ Sňatek představoval získání spojenectví a rozvod byl téměř nemožný.

To, co platilo v dobách středověku, že domácnosti byly odkázány samy na sebe a společnost byla závislá na domácnostech, padá. Domácnost přechází z výrobní jednotky na konzumní, začíná jí ovládat státní byrokracie, vytratila se

⁹⁶ KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 44.

⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 45-46.

nutnost udržovat rodinu pohromadě. Moderní stát zbavil rodinu svých funkcí, které jí činily nerozbitnou a mnoho z těchto funkcí začal zajišťovat sám, prostřednictvím profesionálních institucí a množstvím opatření.⁹⁸ A to na úrovni:

- právní (zákon o rozvodu, antikoncepci, přerušení těhotenství, rodičovských právech)
- ekonomické (systém sociálního zabezpečení, důchody, dávky státní sociální podpory a pomoci)
- institucionální (mateřské školy, jesle atd.)⁹⁹

Rodině bylo odebráno to, co ji drželo pohromadě. Stát snížil závislost členů rodiny na příbuzných, sousedech, ženy na muži a dítěte na rodičích. V mnohých případech partnera nahrazuje sociální stát (např. výživné). Ztratila se tak soudržnost a vnitřní stabilita. Není divu, že se vytrácejí důvody, proč do manželství vstupovat. Jedna z významných funkcí, která rodině stále zůstává, je výchova dětí.¹⁰⁰

R. Havlík připomíná, že rodina v minulosti také zažívala různé krize. Tu současnou chápe jako krizi manželské rodiny. Rodina by měla být bezpečným místem, citovým zázemím, základnou pro vstup do společnosti. To na ni klade vysoké nároky, kterým v mnoha případech není schopna dostát. Neplnění funkcí rodiny má negativní dopad na jedince i společnost. Mezi sociální funkce patří: biologické reprodukční, emocionální, ekonomická a socializační a výchovná funkce.¹⁰¹

Výběr partnera v dnešní době není omezen sociálním postavením. Ženy již nepotřebují oporu. Profesní status převážil nad rodinným. Rodina je dnes, oproti minulosti, kdy společenský úspěch povznesl vážnost celé rodiny, považována za překážku k dosažení profesní kariéry. Podle Jana Kellera má výrok „rodina je (dobrý) základ státu“ smysl, protože v rodině je vhodné místo a příležitost k osvojení si vlastností, jako je poslušnost, zodpovědnost, které stát u svých

⁹⁸ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 54.

⁹⁹ Srov. SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*, s. 37.

¹⁰⁰ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 58-59.

¹⁰¹ Srov. HAVLÍK, R. *Sociologie výchovy a školy*, s. 68.

občanů potřebuje. Poslušnost k autoritě (rodičům, prarodičům, staršímu sourozenci) je součástí slušného chování (odmlouvání a vzdor dítěte je považován za drzost a nevychovanost).¹⁰²

Moderní stát se chce o své občany postarat, chová se paternalisticky a požaduje od svých občanů poslušnost vůči sociální autoritě. Pokud si člověk v dětství ve své rodině osvojí vlastnosti, jako jsou zodpovědnost a poslušnost, přenáší je v dospělosti do vlastní rodiny a koná takové činnosti, které jsou prospěšné svým rodinám, potažmo státu. Společnost potřebuje, aby se občané v rámci rodiny učili zodpovědnosti, poslušnosti a dalším dovednostem a byli snáze ovladatelní. Stát se snaží obstát mezi ostatními státy a posílit svoji moc tím, že vytváří velké formální organizace, které přebírají ve velkém úkony, které v minulosti probíhaly v rámci rodiny. To může vést k nezodpovědnosti občanů. Oslabuje a destabilizuje to nejen rodinu, která by mohla vytvořit pevný základ státu, ale i mezigenerační vazby.¹⁰³

2.5. Rodinná politika

Pro rodinnou politiku v socialismu bylo typické centrální plánování, stát byl ten, který nastavoval podmínky pro život. V rámci zrovnoprávnění žen se vytvořila pracovní místa pro ženy a Československo patřilo mezi země s nejvyšší mírou pracovní aktivity žen. Díky tomu musel vzniknout systém jeslí, školek a družin, které pečovaly o děti zaměstnaných matek. Stát byl štědrý ve vyplácení přídavků na děti, mateřské a slevách na dani z příjmu podle počtu vyživovaných osob. Po roce 1989 opatření v rámci rodinné politiky neměly promyšlenou koncepci. Struktura státem organizovaných zařízení pro děti upadla. Při častých proměnách politické scény je téměř nemožné plánovat dlouhodobější strategie prorodinných balíčků, protože není jisté, zda nové vlády budou v dané koncepci pokračovat. Také panuje neshoda i v odborných kruzích o tom, jakou nejvhodnější strategii zvolit. Fungující strategie v některých

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 63.

¹⁰³ Srov. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 63-64.

zemích EU nejsou vždy přenosné do našich podmínek. Je ovšem důležité se v oblasti rodinné politiky inspirovat úspěšnějšími modely ze zahraničí. Za ty jsou považovány např. Francie, Velká Británie, Švédsko a další severské země. L. Mlčoch přirovnává rodinná opatření, která byla v minulých desetiletích v celé Evropě realizována, k paliativní medicíně, která tiší bolesti umírající rodiny.¹⁰⁴

Mlčoch dále upozorňuje na to, že není hlavním cílem rodinné politiky jen zvednout počty dětí a učinit z dítěte pouhý produkt (který stát potřebuje k fungování penzijních systémů), či dokonce chápat dítě jako zdroj obživy a participovat na sociálních dávkách, ale jde o vytváření lidského kapitálu. Význam rodin tkví v jejich kvalitě a přínosu pro společnost. Je zřejmé, že v posledních letech kapitál finanční vítězí na lidským kapitálem, což se projevuje právě i v nízké porodnosti. V této souvislosti hovoří Mlčoch také o potřebnosti zavádění etické výchovy, mediální a finanční gramotnosti do škol. Je potřeba nastavit mantinely reklamě a marketingové komunikaci, které jsou zacíleny na děti a mládež. Přičemž požadavkům dětí mnozí rodiče obtížně odolávají. U stále se zvyšujícího počtu „singles“ hrozí, že hodnoty které vyznávají, jsou v protikladu s obecnou solidaritou a solidaritou s rodinami s dětmi vůbec. Nemůžeme od této skupiny obyvatel očekávat podporu sociální soudržnosti.

V rámci rodinné politiky je potřeba podpory takových pracovních míst, které umožňují matkám i otcům, starajícím se o děti, využívat flexibilní pracovní dobu, práci na doma, zkrácené pracovní úvazky (to ale nesmí být na úkor zdravého vývoje dítěte), odpočty daní rodin i firem, které zaměstnávají matky na zkrácené úvazky, rozšíření nabídky služeb pro děti. To vše může vést k široké akceptaci rodin s dětmi. Rodina by měla stát v centru zájmu a vše ostatní by se jí mělo podřídit (trh práce, politika zaměstnanosti, vzdělávání, zajištění na stáří). Na druhou stranu je Česká republika ve výdajích na mateřskou a rodičovskou dovolenou jedna z nejvelkorysejších v Evropě. Bylo by tristní zkracovat dobu, po kterou se matka (otec) může věnovat dítěti, nejčastěji je to

¹⁰⁴ Srov. MLČOCH, L. *Rodina jako priorita: sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná*, s. 2-7. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Casopis_FSP_2_2010.pdf

do 3 let věku dítěte (čtyřletá varianta je dle mého názoru finančně dosti nevýhodná a pro rodinu obtížně únosná).¹⁰⁵

J. Šrajjer rozlišuje pomoc a podporu rodiny. Pomoc je spojena s nebezpečím vytvoření závislosti a možné manipulace. V rámci podpory pak respektujeme autonomii rodiny a její soběstačnost. V rodinné politice má jít především o podporu zdravé funkční rodiny, umožnit rodinám plnit a rozvíjet své funkce, ne se omezit pouze na jednu její složku, týkající se např. populačních opatření. Rodinná politika by měla podporovat růst zodpovědnosti, osobní angažovanosti a ochraňovat všeobecně uznávané hodnoty.¹⁰⁶

Podpora mladých rodin by měla spočívat ve vytváření vhodných podmínek a prostředí, ve kterém by mladé domácnosti mohly fungovat. K tomu by měla dopomáhat celá řada subjektů, včetně nestátních. Jedná se o oblasti zaměstnanosti, aby zejména matky měly možnost skloubit své profesní povinnosti s rodinnými, aby vůbec měly možnost vstoupit na pracovní trh po rodičovské dovolené. Potažmo je nutné podporovat zaměstnanost absolventů škol, neboť tvoří rizikovou skupinu ekonomicky aktivních občanů a počet nezaměstnaných absolventů rok od roku roste. Nejvíce problémů mají absolventi do 25 let. Platí zde, čím nižší vzdělání, tím hůře se hledá uplatnění na pracovním trhu.

Rozšiřování snížených pracovních úvazků by mělo být doprovázené zvýhodňováním při výpočtu důchodu, zohledněním počtu vychovaných dětí nebo výpočtem důchodu ze společného příjmu rodičů. Stát může podpořit mladé páry, které chtějí založit rodinu i dostupným bydlením (např. startovací byty, novomanželské půjčky se zvýhodněným úrokem). Pokud by tyto dvě oblasti byly lépe zajištěny (zaměstnanost mladých, dostupnost bydlení), páry by měly možnost začít své rodičovské plány realizovat dříve. Většina mladých lidí chce mít nejprve zajištěné bydlení a příjem, než založí rodinu (viz. obrázek č. 5.).¹⁰⁷

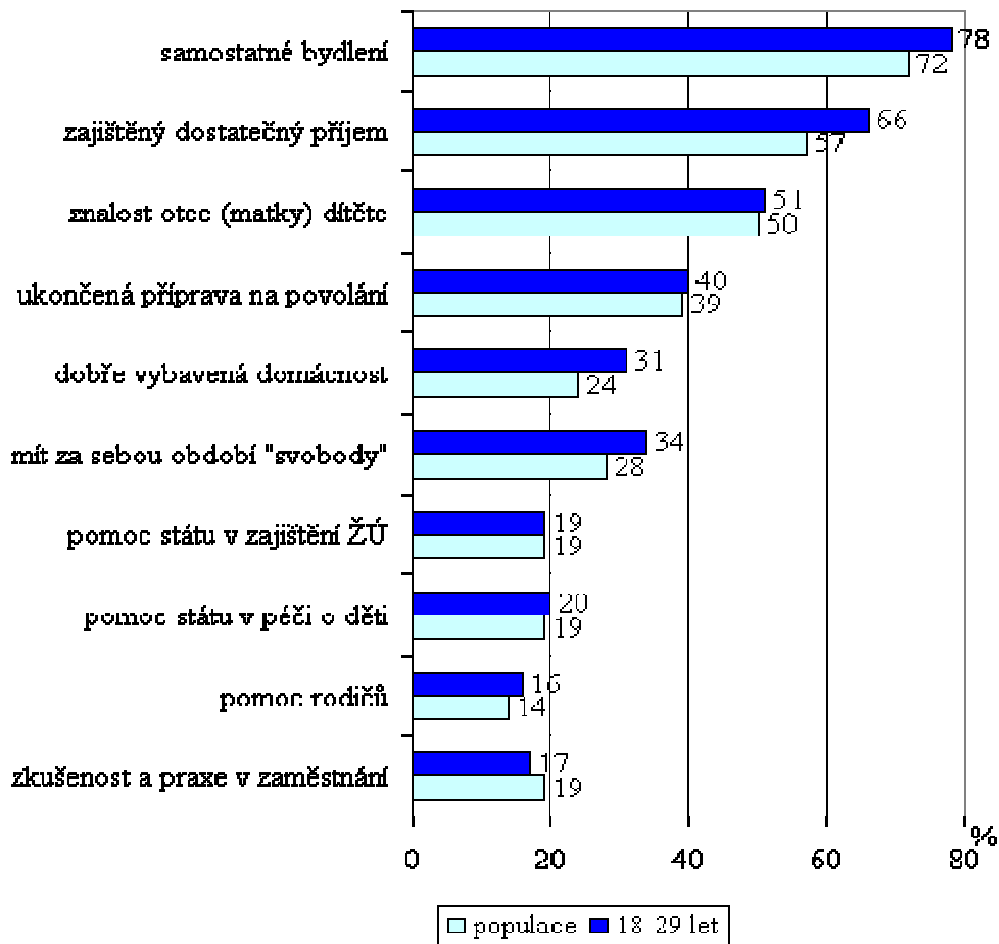
¹⁰⁵ Srov. MLČOCH, L. *Rodina jako priorita: sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná*, s. 2-7. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Casopis_FSP_2_2010.pdf

¹⁰⁶ Srov. ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*, s. 58-60. In. ŠRAJER, J; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*.

¹⁰⁷ *Zpráva o rodině jihomoravského kraje*, s. 30-43. Dostupné na WWW: www.rodinnapolitika.cz/webfiles/soubory/zprava_o_rodine_v_jihomoravskem_kraji

Obr. č. 5. Za jak důležité považujete následující okolnosti pro to, aby se člověk rozhodl pro narození dítěte?

Graf 1. "Za jak důležité považujete následující okolnosti pro to, aby se člověk rozhodl pro narození dítěte?"
(podíl odpovědí "velmi důležité")

(zdroj dat: Rodičovství a velikost rodiny. [online]. [cit. 2014-1-29]. Dostupné na WWW: <http://www.stem.cz/tisk.php?id=402>)

Důležité je řešit dostupnost, rozsah a kvalitu služeb v oblasti výchovy vzdělávání, poradenství, zdravotně sociálních služeb pro rodinu a formou dotací podporovat projekty a organizací směřující k podpoře rodiny. Posilování hodnot rodiny, komunitního života, mateřské a rodičovské role, zdravého životního stylu ve zdravém prostředí a prevencí možných rizik na tomto poli, se věnuje celá řada organizací, např. Síť mateřských center, Klub dvojčat a vícerčat o.s.,

Aperio (společnost pro zdravé rodičovství), projekty národního dobrovolnického centra Hestia o. s., služby Charity České republiky a Diakonie, projekt Obec přátelská rodině a mnoho dalších subjektů působících na lokální i celorepublikové úrovni. Je dobré zapojit obce do tvorby koncepcí rodinné politiky na regionální úrovni a zaměstnavatele, podporující zájmy rodiny.

Některá z výše zmiňovaných opatření se již realizují (např. možnost délky rodič. dovolené a výše příspěvku, zrušení omezení pracovních příležitostí pro ženy na rodičovské dovolené, možnost práce a zároveň pobírání RP, lepší legislativní nastavení pro školky, dětské kluby.) Téma rodinné politiky, návrhů na propopulačních opatření je tak obsáhlé, že není možné se mu v plně míře zde věnovat.

2.6. Shrnutí

- Porodnost v české republice po roce 1989 klesá, v roce 2012 na hodnotu 1,45 dítěte na jednu ženu. Zvyšuje se věk prvorodiček, děti se rodí mimo svazek manželský. *Snižuje se i počet vícedětných rodin.*
- Počet dětí v rodině ovlivňuje vzdělání. Na vyšší počet dětí v rodině má vliv vzdělání matky, náboženské vyznání, příslušnost k národnostní menšině, velikost obce. Vícedětné rodiny jsou často heterogenní. Jako ideální je prezentován dvoudětný rodinný model. Rodiny tvořené manželskou dvojicí jsou stabilnější a méně ohroženy chudobou než nesezdané páry
- Rodiny s více dětmi jsou více ohroženy chudobou a nezaměstnaností.
- Prognózy vývoje obyvatelstva počítají s tím, že během 21. století bude klesat počet lidí v ČR. Odhady hovoří o 6-9 milionech obyvatel v ČR na konci století. Předpokládá se zvyšování migrace. Populační propad může doprovázet i ekonomický propad.
- Stát se ujal za pomoci nejrůznějších institucí zajišťování některých funkcí, ve kterých byla dříve rodina soběstačná, a tím jí oslabil. A to jak na úrovni partnerské, tak mezigenerační.
- Přes všechny problémy je rodina stále základem státu. Člověk se v ní nejlépe učí zodpovědnosti a poslušnosti. Je to důležité i pro stát samotný.
- Opatření rodinné politiky by měla vytvářet vstřícnější prostředí a klima, ve kterém by mladá rodina mohla fungovat a vyvíjet se podle svých představ o rodinném a profesním životě.

3 Význam vícedětných rodin

Třetí kapitola přináší pohled na rodinu zevnitř, na význam sourozenecké, rodičovské i prarodičovské role pro člověka a význam dítěte pro rodiče. Počet dětí v rodině závisí také na hodnotové orientaci rodičů.

3.1. **Rodičovství – proč lidé chtějí děti**

Rodičovství vesměs chápeme jako něco obvyklého a přirozeného, nutného k zachování existence rodu, národa, lidstva. Potřeba rodičovství je dána vrozenou biologickou potřebou – pudem. Intenzita tohoto pudu je individuální, někdo po potomstvu vůbec nedychtí, někdo naopak touží založit početnou rodinu. Proč ale lidé touží po dítěti a co jim to přináší? Tyto otázky si ve společnosti často klademe v případě, že je porodnost příliš malá, či naopak vysoká. Na jedné straně tady máme pudy (pohlavní a rodičovský) a na druhé straně jsou to tendence psychologické a společenské, které řídí naše chování v oblasti reprodukce. Dále chceme před ostatními ukázat svou plodivou schopnost, vyrovnat se v tomto ohledu ostatním mužům a ženám, posílit své já. V dřívějších dobách, jak už bylo řečeno, mít děti znamenalo mít levnou pracovní sílu a zajištění ve stáří. Postupem času se motivace k rodičovství z hospodářských důvodů mění na motivy psychologické, citové. Naopak pořízení si dětí přibližně od druhé poloviny 20. století představuje pro rodiče ekonomickou zátěž.¹⁰⁸

Tento trend je celosvětový. V projektu Value of children byla v Německu, Turecku, Indonésii, Číně, Koreji a Izraeli porovnány údaje úhrnné plodnosti z roku 1970 a 2001. Během třiceti let klesla porodnost i v zemích s tradičně vysokou porodností, na kterou mají ekonomické motivy stále menší a menší vliv. V Turecku z 5,8 na 2,1, v Izraeli ze 4 na 2,6, v Indonésii z 5,1 na 2,6, v Číně z 4,8 na 1,8, v Korei z 4,3 na 1,7.¹⁰⁹ Jako vizionářská se ukazuje v roce

¹⁰⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 346; MATĚJČEK, *Rodiče a děti*, s. 17-18.

¹⁰⁹ Srov. SUCKOW, J. KLAUS, D. *Value of children in six cultures*, s 242-245. In. In.: PLAŇAVA, I.

1933 v časopise Sociologické revue zveřejněná myšlenka Janka Slaminka: „Příčiny poklesu natality nejsou biologické, nejsou též čistě rázu hospodářského a sociálního, nýbrž tkví v nové kolektivní psychě současného lidstva. Motivy sociální a hospodářské při zkoumání příčin poklesu natality jen zdánlivě vystupují do popředí, ve skutečnosti jsou to jen prostředky k uplatňování nových myšlenkových směrů, které udávají ráz kultury moderního člověka. Hromadné plození a umírání odporuje duchu novodobé kultury, poněvadž zvětšuje strádání a bolesti. Současné lidstvo omezuje natalitu, poněvadž mnoho dětí znamená proň snížení životní míry, zvětšení starostí, práce, odpovědnosti a snížení radosti ze života.“¹¹⁰

V čem tkví touha a ochota mít děti, do jaké míry moderní společnost podemlela tyto touhy a jakou má dnes rodičovství hodnotu? Musíme vzít v úvahu dva individuální (muž a žena) a dva kolektivní aktéry (širší rodina a společnost). Individuální motivace k rodičovství lze vysvětlit třemi modely:

- **Sociobiologicky** – ženy mají biologickou predispozici k mateřství, je to dáno geneticky a hormonálně a biologickou touhou reprodukovat se. Díky těmto predispozicím se předpokládá, že by plodnost neměla dále klesat, čísla úhrnné plodnosti v posledních dvaceti letech představují přirozený limit.
- **Evolučně** – rodičovství je podmínkou pro sociální reprodukci lidstva, zrození něčeho nového, záruka kontinuity společenského řádu.
- **Sociokulturně** – rodičovství je kulturní konstrukt a je osvojené v socializačním procesu.¹¹¹

Veškeré změny v oblasti rodičovství a opouštění tradičních modelů rodiny nás vede k použití posledního modelu k vysvětlení, proč lidé dítě chtějí či nechťejí. Uplatňuje se tu model racionalizace, kdy pár před tím, než se rozhodne mít děti, vědomě i podvědomě zvažuje náklady a přínosy rodičovství. Přesto

Děti, mládež, rodina v období transformace.

¹¹⁰ PAKOSTA, P. *Hodnotová orientace rodičů*, s. 927. Dostupné z WWW:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf

¹¹¹ Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte*, s. 160-161. In.: PLAŇAVA, I. *Děti, mládež, rodina v období transformace.*

volba není zcela svobodná, právě díky tomu, že žena má v sobě mateřství geneticky zakódované (tzv. biologické hodiny). Do jaké míry je mateřství motivováno biologicky nebo kulturně podmíněné (tzv. sociální hodiny) není možné říci.¹¹²

Rodičovství může uspokojovat základní psychické potřeby, ale může i bránit jejich uspokojení. Podle Matějčka a Langmaiera to jsou:

- **Oživení**, nové zkušenosti a zážitky pro rodiče, které obohacují, stimulují, na druhé straně je svazují v určitých oblastech, že nejsou zcela svobodní v rozhodování
- **Potřeba citové vazby**, dítě přijímá city svých rodičů a opětuje je. Vztah s dítětem je jistý, alespoň po dobu jeho dětství, naopak omezuje v naplnění jiných emočních vztahů (někdy může přinést ochladnutí partnerských vztahů)
- **Potřeba seberealizace**, prostřednictvím dítěte dochází k potvrzení normality na biologické a psychosociální úrovni a je důkazem dospělosti. Status rodiče, především matky je vyšší než status svobodného a bezdětného člověka. Dítě se však může stát překážkou zejména pracovní seberealizace a pokud je dítě smyslem existence svých rodičů, ti po jeho odchodu z rodinného „hnízd“ mohou trpět pocitem prázdnoty (tzv. syndrom opuštěného hnízda)
- **Potřeba otevřené budoucnosti**, dítě přenáší určité vlastnosti, tradice, hodnoty, tělesnou podobu dalším generacím, zachovává rod, je pokračováním života svých rodičů. Na druhou stranu dítě omezuje budoucnost svých rodičů, neboť většinou jedná s ohledem na ně.¹¹³

Někteří mladí lidé po dítěti netouží anebo odmítají stát se rodiči. Mohou se rodičovství obávat a jsou stresováni okolím, které od nich očekává, že se stanou rodiči. Neznamená to, že v případě, že se dítě narodí, budou špatnými rodiči. Zjistilo se totiž, že čím romantičtější představy o rodičovství máme, tím

¹¹² Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte*, s. 160-161. In.: PLANAŘ, I. *Děti, mládež, rodina v období transformace*.

¹¹³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. s. 346-347.

obtížněji se na ně adaptujeme. Rodičovství přináší emoční a sociální zisk, ale i zodpovědnost, určitou ztrátu svobody a přijetí nových rolí, kterým se musíme nějak přizpůsobit. Zejména pro ženy je proměna role náročnější. Více se mění životní styl matky, s tím i její osobnost a dostává se do závislé, submisivní pozice. Prostřednictvím dítěte jsou rodiče více zranitelní, manipulovatelní a jsou více vázáni ke společnosti. Skrze vlastní zkušenost s rodičovstvím se mladí rodiče vyrovnávají svým rodičům, dozrává vztah k nim a uvědomují si zodpovědnost, obtížnost rodičovství.¹¹⁴

Přání mít děti není racionální záležitostí v dospělosti, ale vrývá se do nás již od dětství. A to na základě našich zkušeností s rodiči. Dítě vnímá atmosféru v rodině, to jestli jsou rodiče spokojení či nespokojení, vnímá jejich city k sobě samému. Spíše mají více dětí ti rodiče, kteří prožili šťastně dětství. Ve svých dětech a vnoučatech mohou opakovat něco z vlastního dětství. Podle Matějčka by si měl každý pár, který vážně uvažuje o společné cestě životem, při rozhodování o zplození potomstva s upřímností a odpovědností zvážit pro a proti.¹¹⁵ Jde o „nejhlubší hodnoty života, o nejhlubší naplnění životních potřeb. A tak by nemělo být nic promarněno nebo bráno na lehkou váhu!“¹¹⁶

3.1.1. Hodnota dítěte

Dítě v reálném socialismu mělo hodnotu nového auta z Tuzexu. Alespoň tak to zachytil v unikátním českém dokumentu „Inzerát“ v roce 1968 dokumentarista Jindřich Fairaizl. Na inzerát „*Adoptuji dítě do 3 let. Nabízím auto Fiat 850, zn. dohoda jistá*“ odpoví až tři stovky zájemců. V dokumentu je zachyceno několik příběhů rodin, většinou jde o velmi mladé rodiče (od 20 do 25 let), kteří mají už několik potomků, a jedno z nich, druhého až sedmého v pořadí by vyměnili za auto, které si jinak dovolit nemohou. Na základě toho se můžeme pít po významu dítěte pro své rodiče?

Z rozhovorů se ženami v rámci výzkumného projektu *Mládež, děti a rodina*

¹¹⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 348-349.

¹¹⁵ Srov. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, s. 17.

¹¹⁶ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, s. 17.

v období transformace z roku 2001 vyplynulo, že matky hodnotí dítě takto:

- Dítě je **zdrojem** (převážně pozitivních) **emocí** – ženy se shodovaly, že mateřství přináší radost, štěstí.
- Dítě je **opora** – emocionální opora před osamocněním a stářím.
- Dítě je **výraz kontinuity** – z rozhovorů se ženami se vynořuje metafyzický rozměr rodičovství, mateřství je transcendentální stvořitelský čin, vznešený úkol, smysl života, který dává životu nový směr a hodnotu a přetrvává i po naší smrti.
- Dítě je **potvrzení vztahů v rodině** – děti mohou vytvářet spojení mezi rodinami, může dojít k většímu sblížení rodičů.¹¹⁷

Důvody, které rozhodují při rozvažování o počtu dětí třetího a vyššího pořadí, jsou zejména: více práce a starostí, psychická zátěž, nedostatek času na své aktivity. Mezi další argumenty proč nemít více dětí, ženy, vedle ekonomických (pracovních) důvodů uvádějí také: strach z těhotenství a porodu, obtížné zvládnutí domácnosti, dítě dělá ostudu, častá nemocnost dětí, málo času na partnera, napětí do partnerského vztahu, velké rodiny nejsou společností dobře přijímány, ztráta kontaktů s přáteli, nejistá budoucnost, nelze se věnovat všem členům rodiny.¹¹⁸

S hodnotou dítěte těsně souvisí počet dětí, který považují lidé za ideální. Jak už bylo řečeno, za ideální je stále považována rodina se dvěma dětmi. Při dotazování mladých lidí ve věku 28-34 let, generace „tzv. Husákových dětí,“ v roce 2006, kolik by chtěli mít dětí, pokud by odhlédli od všech okolností, v průměru odpovídali 2,5 dítěte. Sociální tlak a ochota rodičů reagovat na sociální normy klesá a nejsilnějším důvodem se stává psychické a emocionální uspokojení z narozeného dítěte.¹¹⁹

¹¹⁷ Srov. MAREŠ, P. *Hodnota dítěte*. s. 165 – 169. In.: PLAŇAVA, I. *Děti, mládež, rodina v období transformace*.

¹¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 169 – 172.

¹¹⁹ Srov. PAKOSTA, P. *Hodnotová orientace rodičů*: s. 927. Dostupné z WWW:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf

3.2. **Hodnotová orientace jako faktor ovlivňující počet dětí v rodině**

V nových ekonomických a sociálních podmínkách vznikají nové vzorce chování, které mohou reprodukční chování pozměnit. V rámci životních plánů lidí zastává rodina velice významnou roli. Je jisté, že rodičovství představuje jednu z nejdůležitějších životních hodnot, ale zároveň existuje mnoho konkurenčních hodnot a cílů, které se mohou stát větší prioritou než rodina a děti. Patří mezi ně orientace na hmotný blahobyť, zajímavá práce (dobře placená), dosažení nejvyššího vzdělání, čas na vlastní přátele a zájmy (obr. č. 6). Je zřetelná tendence preferovat krátkodobé cíle před dlouhodobými, zaměřenými na budoucnost, jako je rodina a děti. Nicméně je nepravděpodobné, že by to způsobilo vytlačení hodnot rodiny a potomstva na konec v žebříčku hodnot, neboť *„jako prostor budování rodinné identity budou rodina a děti dávat výsledkům individuálních plánů smysl.“*¹²⁰

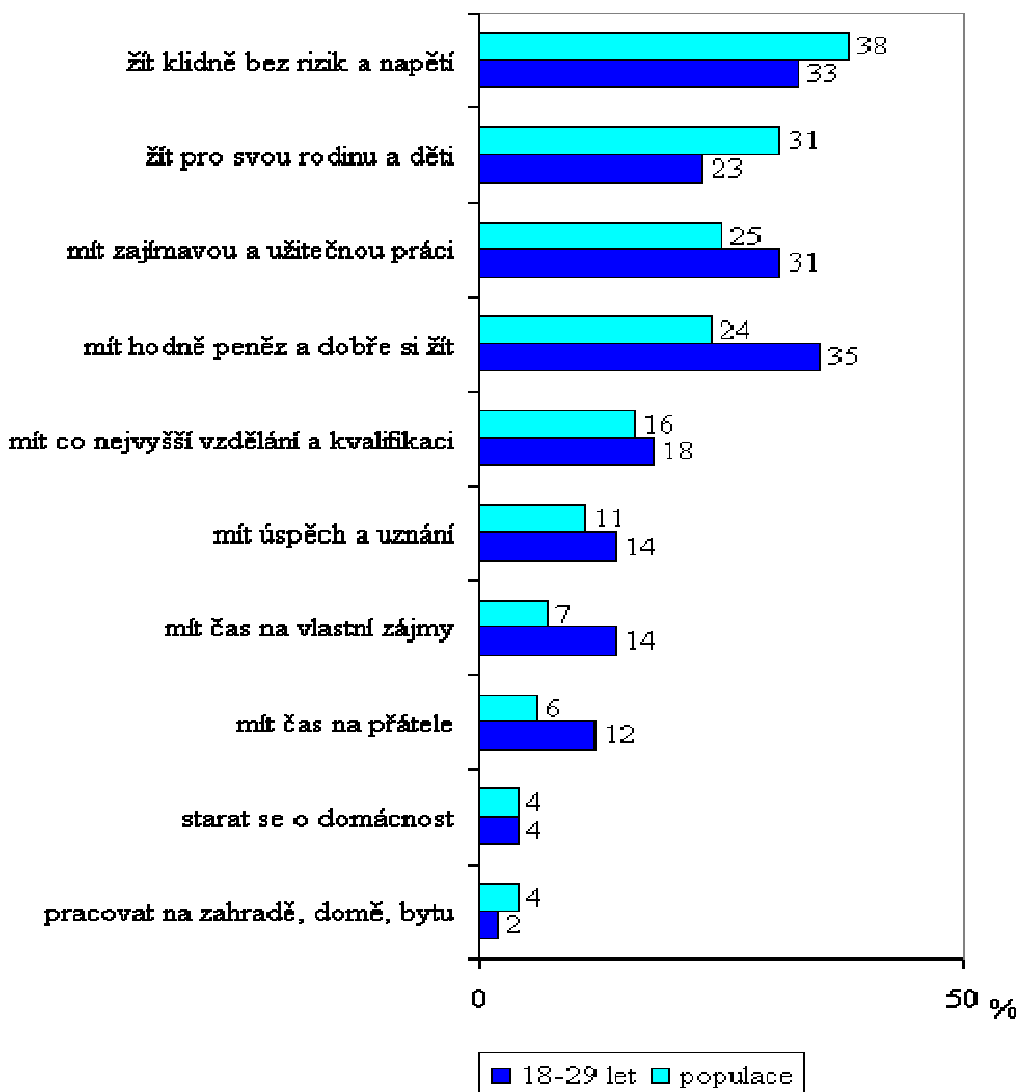
Liší se názory a praktiky v tom, k čemu děti vést, k jakým hodnotám a jak vychovávat. Na působení rodičů ve výchově mají vliv média, školní a mimoškolní zařízení. Často se měnící trendy ve výchově, popularizované pedagogicko psychologické teorie mohou být rozporuplné. Problémem je, že souběžně působí protikladné hodnotové systémy, které způsobují znejistění rodičů ve výchovných praktikách. Důsledné liberální pojetí rodičovské autonomie jde tak daleko, že nechává dítě, aby si samo vybralo hodnoty. Tím dochází k jednostrannému důrazu na svobodnu dítěte, bez dostatečných požadavků a za cenu rozvolnění vztahů v rodině a snižování mezigeneračního porozumění.¹²¹

¹²⁰ HABERLOVÁ, V. *Rodičovství a velikost rodiny*. Dostupné na WWW: <http://www.stem.cz/tisk.php?id=402>

¹²¹ Srov. HAVLÍK, R. *Sociologie výchovy a školy*, s. 73-74.

Obr. č. 6 Jak jsou následující věci pro Vás osobně důležité

Graf 2. "Jak jsou následující věci pro Vás osobně důležité?"
(podíl odpovědí 'nejvíce důležité')

(zdroj dat: Rodičovství a velikost rodiny. [online]. [cit. 2014-1-29]. Dostupné na WWW: <http://www.stem.cz/tisk.php?id=402>)

3.2.1. Hodnotová orientace dětí a mládeže

V rámci projektu Klíče pro život (rozvoj klíčových kompetencí v zájmovém a neformálním vzdělávání) proběhl v roce 2011 rozsáhlý výzkum „Hodnotová

orientace dětí a mládeže ve věku 6-15 let,“ který se snaží komplexně analyzovat život dítěte a zjistit, jaké faktory spoluurčují život dítěte (více než 2200 respondentů). Díky tomuto výzkumu se můžeme dozvědět mnohé ze života současné rodiny. Ústřední roli samozřejmě hraje rodina orientační, ale i prokreační, kterou se dítě chystá (a zda vůbec chystá) založit v budoucnu. Můžeme získat představu o tom, jaký má současná generace školáků ideál rodiny a proč, i představu o hodnotové orientaci rodin obecně. Výzkum se věnuje několika oblastem (rodina, škola, kamarádi, média, hodnoty). My se budeme zabývat daty, které se věnují rodině a hodnotám.

To, jaké postoje zaujmou rodiče vůči svým dětem, má později vliv na tvorbu jejich hodnot a názorů. Když se zkoumaly hodnoty, ke kterým vedou rodiče své děti, děti ve věku 6-15 let se v 98% shodly, že je vedou k říkání pravdy, dále splnit co slíbím (97%), chovat se slušně (96%), učit se (95%), mít uklizeno (94%), být samostatný (88%), hospodařit s penězi (84%), nebát se říci svůj názor (82%). Pozitivní hodnocení rodičů souvisí s jejich socioekonomickým statusem a vzděláním, čím jsou rodiče vzdělanější nebo lépe zajištěni, tím pozitivněji na ně jejich děti nahlíží. Mají pocit, že na ně mají více času a více jim důvěřují. Děti jsou si vědomy, jaký na ně mají rodiče vliv, uvědomují si přenos morálních a sociálních kompetencí a také je považují za důležité. Největší vliv na děti mají nepochybně rodiče, kteří jsou autoritou a mravním vzorem pro své děti. Ta postupem času klesá a vzrůstá vliv kamarádů.¹²²

Dotázané děti považují rodinu za nejvyšší hodnotu, je to místo bezpečí, porozumění, poznání, materiálního zajištění, ale často vyjadřují strach z rozpadu rodiny a největším přáním je, aby se rodiče nehádali. (75% dotázaných žije se dvěma rodiči, mnohé z těchto párů se vzhledem ke statistikám rozvodovosti v budoucnu rozpadnou). Další změnou, kterou by si děti přály, je, aby s nimi rodiče trávili více času a byli více doma.¹²³ Platí zde souvislost vyššího vzdělání, nebo lepšího socioekonomického statusu a intenzivnějšího trávení času rodičů s dětmi. Čím více volného času tráví děti s rodiči a společnými

¹²² Srov. *Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let*. s. 37-44. Dostupné na WWW:

<http://userfiles.nidm.cz/file/KPZ/KA1-vyzkumy/zz-hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15let.pdf>

¹²³ Srov. Tamtéž, s. 47.

aktivitami, tím menší je riziko, že budou ohroženy rizikovými jevy.

Z běžných denních aktivit, při kterých děti nejčastěji tráví čas s rodiči patří na prvním místě čas při společném jídle, dále při povídání, učení a dost často také u televize. Z činností, které provozují děti s rodiči cca 1x do měsíce, to je nejčastěji sport, výlety, návštěvy restaurací, kina. Nejméně frekventovaná je návštěva kostela. U tohoto bodu se zastavím, neboť ilustruje vnímání náboženství předškolními dětmi. Vzhledem k nízké religiozitě v ČR nás tento fakt příliš nepřekvapí. Alespoň jedenkrát do měsíce navštěvují děti kostel v menších obcích (do 5000 obyvatel), uvedlo to 22% dětí ve věku od 6-9 let, 17% dětí 10-15 let. Toto poměrně vysoké číslo ještě neznamená, že to jsou děti věřící, mohly navštívit kostel třeba s babičkou, či v rámci prohlídky. Zajímavé, ale žalostné zároveň je to, jak nevěřící děti vnímají víru a náboženství. Protože většina z nich nemá možnost potkávat se s „normálními věřícími“, je jejich představa o náboženství určována buď médií (v souvislosti s extrémním chováním, fanatismem, terorismem, v současné době i negativizmem v souvislosti s církevními restitucemi) a nebo věřícími s „podivnými způsoby chování“ (postávání s letáky, obcházení domácností, vnucování rozhovoru o víře). Některé děti sice v rozhovorech uváděly, že věřit v Boha je normální, ale spíše se shodovaly, že věřící se chovají „divně“, tedy i náboženství je divné (nenormální).¹²⁴

3.3. *Výchovné zvláštnosti v rodině s více dětmi*

O vícedětných rodinách kolují různá tvrzení, například že v rodině se děti vychovávají samy, rodiče se nemohou jednotlivým dětem tolik věnovat, děti trpí nedostatkem pozornosti, jsou zvyklé se o vše dělit, matky mají dobré manažerské schopnosti. Na následujících stránkách se budeme podobným otázkám věnovat. Odborné literatury věnující se výchově v mnohodětných rodinách není mnoho, je zmiňována spíše okrajově.

¹²⁴ Srov. *Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let*, s. 51-58. Dostupné na WWW: <http://userfiles.nidm.cz/file/KPZ/KA1-vyzkumy/zz-hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15let.pdf>

V rodinách s více dětmi je větší pravděpodobnost, že míra očekávání a požadavků rodičů se rozloží na více dětí a do takové míry nehrozí nepřiměřené přetěžování dítěte, jako v rodinách s jedním nebo dvěma dětmi. Co jedno dítě nedovede, umí druhé. Děti si spolu více užijí a je pro ně výchovně užitečnější, když je jich doma přirozená skupinka. Sourozenecké skupiny často drží hodně pospolu, vytvářejí si své formy komunikace, normy i manipulace s dospělými. Největší autoritu má nečastěji nejstarší dítě, má nejvíce informací, moc odměňovat a trestat.¹²⁵

Výchova ve skupině sourozenců je pro rodiče lehčí. Sourozenci jsou po rodičích i nejdůležitějšími vychovateli. Výchovné působení ve skupině sourozenců má určité jedinečné a důležité znaky. Děti spolu tráví více času než každé zvlášť s rodičem. Díky tomu si osvojují adekvátní sociální kompetence. Existuje zde výraznější dělba práce, starší sourozenci se podílejí na chodu domácnosti i při péči o mladší sourozence. Vnitřní vztahy jsou dány věkem, pořadím, rozestupy, pohlavím sourozenců a časem se přirozeně mění a vyvíjí i na základě vlivu širšího prostředí. Sourozenci mají věkově k sobě blíže, než k rodičům, mají podobné potřeby a problémy, a jsou si více partnery. Čím více má rodina svých členů, tím se vytváří větší síť vztahů, které všem přináší mnoho podnětů. To je zdrojem pozitivních společenských postojů (dovedou spolupracovat, soucítit spolu, zachovávat tajemství aj.), ale druhou stranu i negativních (konflikty, hádky). Podle Prekopové mají smysl všechny krize, které člověk ve své rodině prožívá, neboť je na nich možné uzrát. Početnější sourozenecká skupina přináší i omezení, která se musí děti naučit snášet, například pozornost rodičů. Dítě se na jednu stranu chce připodobnit sourozenci, na druhou stranu se potřebuje vymezit a vynikat v něčem před svými sourozenci. Sourozenecká rivalita je přirozená a je velkým úkolem rodičů, aby děti usměrnili tak, aby nikdo netrpěl pocity méněcennosti, ponížení, každý měl příležitost vyniknout v nějaké oblasti a měl vymezené své funkce a povinnosti.¹²⁶

¹²⁵ Srov. NOVÁK, T. Sourozenecké vztahy. s. 50., PREKOPOVÁ, J. Prvorozené dítě. s. 20.

¹²⁶ Srov. MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. s. 52-56.

Matějček poukazuje na výzkum, který ukázal, že děti druhého a třetího pořadí jsou vítány a přinesly pozitivní změnu pro jejich rodiče více než u jedináčků. Změny, kterou přinesly do rodiny děti druhého a třetího pořadí, jsou častěji hodnoceny za kladné, než u rodin s jedním dítětem. Třetí děti jsou na tom v oblasti rodičovského přijetí lépe než jedináčci. U dětí čtvrtého a vyššího čtvrtého pořadí pozitivní přijetí klesá, negativní stoupá. Pokud má být v rodině přívětivá výchovná atmosféra, je důležité, aby všechny děti byly přijímané.¹²⁷ Pro Prekopovou vychovávat dítě znamená přijmout ho se všemi jeho zvláštnostmi a milovat ho bez ohledů. Výchova vyžaduje trpělivost a investici bez očekávání návratnosti. Není ani tak důležité množství času, ale jak ho rodič s dítětem stráví.¹²⁸

Přestože děti vyrůstají v daném jednotném prostředí, jsou ovlivňovány stejnými rodinnými událostmi, příbuznými a rodiče vychovávají děti ve stejném výchovném stylu, každé dítě to ovlivňuje jinak. Je to dáno nejen osobnostními charakteristikami, ale také sourozeneckou konstelací. Ta má vliv na výchovu dítěte, na jeho pozici v rodině, na to jak se dítě v rodině cítí a kolik pozornosti se mu dostává. Právě společné soužití sourozenců je nutí, aby si každý našel svou vlastní cestu a nemuselo se sourozencem bojovat o své místo v rodině.

Každá změna v oblasti reprodukce ovlivní v budoucnu další generace. Občanskou společnost dříve budovali lidé, kteří měli více sourozenců, byli více ovlivněni náboženstvím a silnou generační soudržností. Jaký vliv bude mít na budování společnosti generace jedináčků, a dětí z málopočetných rodin, vychovávaných v jeslích a kteří jsou více než pohádkami odkojeni televizí? To ukáže až budoucnost.¹²⁹

¹²⁷ Srov. MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. s. 56-57.

¹²⁸ Srov. PREKOPOVÁ, J. Jak být dobrým rodičem. s. 18-19.

¹²⁹ Srov. MOŽNÝ. Sociologie rodiny. s. 148.

3.4. Sourozenecké vztahy a konstelace

Na sourozenecké konstelace upozornil a do své teorie individuální psychologie zabudoval Alfred Adler. Toto téma je poměrně dobře probádané, zabývá se jím celá řada autorů a publikací. Sourozenecká konstelace znamená pořadí narození. Pozice, kterou dítě mezi svými sourozenci zaujímá, zvyšuje pravděpodobnost rozvoje určitých projevů chování, která jsou trvalé povahy. Ovlivňuje naši osobnost, výběr partnera, vztah ke svým dětem, zaměstnání, i vztah k Bohu. Rozlišujeme tři základní typy pozic: **prvorození** (zvláštní pozornost je věnována jedináčkům), **prostřední** (druhorození), **nejmladší** (benjamínci). Roli hraje také pohlaví a rozestupy mezi souzenci, pokud je věkový odstup od staršího sourozence více než 5 let (7 let mezi sourozenci vytváří generační rozdíl), může dítě vykazovat znaky prvorozeného, a nebo dokonce jedináčka, v případě, že zůstane sám bez dalšího mladšího sourozence. V případě, že se po dvou sourozencích stejného pohlaví narodí dítě opačného pohlaví, může také vykazovat rysy prvorozeného, protože je prvním dítětem opačného pohlaví, někdy i jediným. Je spravedlivé, když rodiče dodržují pořadí narození, nezávisle na pohlaví, postižení atd. Čím starší je sourozenec, tím má více povinností, ale i práv.¹³⁰

Prvorozené děti byly sesazeny z trůnu. Narození druhého dítěte je připravuje o pozornost rodičů, snaží se vynikat, být stále ve všem nejlepší, aby opět získaly svou jedinečnou pozici, bojují o pozornost rodičů, které se jim dříve dostávalo v nejvyšší míře. Rodiče prvorozených jsou na jedné straně úzkostliví, nejistí, opatrní, na straně druhé přísní a kladou na prvorozené větší očekávání. U prvorozených můžeme nalézt více silnější motivaci k dosažení úspěchu, často dosahují úspěchů v oblasti náročných povolání (věda, medicína, právo, technické obory), které vyžadují přesnost, soustředění, houževnatost, sebekázeň, organizovanost, svědomitost. Bývají konzervativní, perfekcionista, sebevědomí, mají úctu k nadřazeným, snaží se nedělat chyby. Leman dále rozlišuje dva typy

¹³⁰ Srov. LEMAN, K. Sourozenecké konstelace. s. 29-30, 49-58.; PREKOPOVÁ, J. *Jak být dobrým rodičem*, s. 41.

prvorozených, na vstřícné, kteří se snaží druhým vyhovět a agresivní, kteří se dokáží za každou cenu prosadit. Očekávání odpovědnosti může být i velkým břemene a zdrojem frustrace a viny, pokud se něco nedaří. Prvorození jsou více mužšší, dominantní, ctižádostiví, mladší sourozenci mají více ženských rysů.¹³¹

Zvláštní pozornost si zaslouží jedináčci. Obecně o nich platí to, co o prvorozených, ale ve větší intenzitě, jsou na ně kladeny ještě vyšší nároky, jsou stále v centru pozornosti. O jedináčcích se traduje mnoho mýtů. Některá mohou být poplatná době a motivována například propopulačními tendencemi. Jedním z takových mýtů je tvrzení, že jedináčci se neumí dělit, jsou rozmazlení, přitom není prokázáno, že by jedináčci byli hůře vychovaní než děti z větší sourozenecké skupiny. Je důležité si uvědomit, že to není jedináček, ale rodiče, kteří ho postavili do této pozice. Dále je prokázáno, že jedináčci jsou děti častěji vymodlené a děti častěji původně nechtěné. Většinou mají starší rodiče (rodiče starší třiceti let), nemusí se dělit o jejich pozornost, ale procházejí přísnou, systematickou výchovou, která z nich dělá „malé dospělé“. U jedináčka se posiluje vědomí výlučnosti a egocentrismus, je více náročný na své okolí. Mohou v sobě spojovat jak roli prvorozeného, tak benjamínka, který je rozmazlován. Mají jiné podmínky pro rozvoj, ale jsou ochuzeni o některé důležité podněty. V síti sociálních kontaktů postrádají jeden článek, jeden typ interakční sítě. To, že nejsou v častém přímém kontaktu s věkově blízkými dětmi, jim může znesnadnit navazování vztahů s vrstevníky, a proto se identifikují s rodiči, nebo jinými staršími lidmi. Je jisté, že rodiče jedináčků mohou více investovat do vzdělání, koníčků dítěte, než v rodinách s více sourozenci, proto se může tato pozice zdát výhodná.¹³²

Prostřední pozici dítěte je nejtěžší definovat, prvorozený a nejmladší je fakticky v rodině pouze jeden, prostředních dětí může být více. Důležité je vědět, že takové dítě je nejvíce ovlivňováno a soupeří se svým starším sourozencem. Dítě třetího pořadí je nevíce ovlivněno druhorozeným, druhé

¹³¹ Srov. LEMAN, K. Sourozenecké konstelace. s. 15-16.

¹³² Srov. ALAN, J. Etapy života očima sociologie. S. 90-91; LEMAN, K. Sourozenecké konstelace. s. 61-64.; MICHALČÁKOVÁ, R. JELÍNEK, M. *Sourozenecká konstelace a osobnost*. s. 180. In.: PLAŇAVA, I. *Děti, mládež, rodina v období transformace*.; NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. s. 37-39.

v pořadí zase prvorozeným atd. Tento jev se nazývá rozvětvovací efekt. Často jsou druhorození protikladem prvorozených a je těžké určit, jaký směrem se bude vyvíjet. Prostřední děti mohou pociťovat sevření mezi starším a mladším sourozencem. Mají pocit, že je jim věnováno nejméně pozornosti, proto si často vytvářejí širší síť kamarádů, vrstevníků, kde navazují pevné vztahy. Stávají se z nich tak trochu volnomyšlenkáři. Učí se vyjednávat, dělat kompromisy, jsou spíše uzavření, vyrovnání, ve vztahu monogamní.¹³³

Nejmladší děti se často stávají středem pozornosti a může jim to přinášet určité výhody. Snaží se zaujmout, bývají extrovertní (v některých případech jde o nacvičenou extraverci), srdeční, nekomplikovaní, bezstarostní, společenší, ale také kritičtí, vzpurní, temperamentní, netrpěliví. Bývají to „děti pro potěšení“. Je pravděpodobnější, že mají starší rodiče, kteří již výchovou a péčí o předchozí děti mohou být znaveni. V případě, že má nejmladší dítě starší, již odrostlé sourozence, může se nacházet v rozpolcené situaci, zda je více jedináček nebo benjamínek. Žijí ve stínu svých sourozenců. Rodiče dítěte nereagují na úspěchy tak významně, jako to bylo například u prvorozených.¹³⁴

Ve výzkumu dětí (prvorozených, jedináčků, prostředních a nejmladších) na druhém stupni základní školy se zkoumal vliv sourozeneckých konstelací v určitých činnostech:

- samostatnost při práci – prostřední děti a poté jedináčci jsou nejlépe schopni samostatné práce
- kritika druhých – jednoznačně nejvíce jsou kritičtí jedináčci, nejméně prostřední
- sociálně situační anxiety (úzkost) – nejvíce ji pociťují jedináčci, nejmladší nejméně
- povzbuzení druhých – tendenci povzbuzovat nečastěji najdeme u prostředníčků, nejméně u nejstarších
- výběr druhými za spolupracovníka – nejčastěji by vrstevníci chtěli spolupracovat s prostředním, nejméně s jedináčkem

Nelze říci, že jedno pořadí narození je horší či lepší, než ty ostatní, každé

¹³³ Srov. LEMAN, K. Sourozenecké konstelace. s. 87-96.

má své slabé a silné stránky. Je na rodičích, aby citlivě a spravedlivě přistupovali k jednotlivým dětem s ohledem na jeho zvláštnosti, i pořadí narození. Faktem je, že pozice narození je jeden z mnoha faktorů, který má vliv na vývoj naší osobnosti.

3.5. Význam rodičovské role na sklonku života

Během života rodičovská role prochází mnoha změnami a fázemi. Pro rodiče, kteří mají více dětí, může být dospívání a osamostatňování starších dětí jednodušší, jejich pozornost se obrací k mladším z dětí. Nejsou tolik ohroženi syndromem „prázdného hnízda“, který se může projevovat pocitem prázdnoty až ztrátou životního smyslu. Po osamostatnění nejmladších dětí ve vícedětných rodinách se rodiče brzy dostávají do role prarodičů. To přináší ambivalentní pocity. Člověk si uvědomuje vlastní stárnutí, ale na druhou stranu je to role předvídatelná, nepřináší přímou zodpovědnost a povinnosti k narozenému dítěti a potvrzuje normalitu rodiny, protože splňuje sociální očekávání. Je součástí generativity, potvrzuje kvalitu člověka a jednu ze složek seberealizace.¹³⁵

Senioři se zaměřují na rodinu a činnosti, které by jí prospěli. S odchodem do důchodu roste na významu širší rodina, děti, vnoučata. Narození vnoučete může přinést člověku nový smysl života. Senior potřebuje být v rámci této skupiny užitečný. Život dětí a vnuků přináší mnoho zážitků, podnětů, vztah k nim uspokojuje citové potřeby a představuje jakési zázemí, pokračování a kvalitu rodu, tím i svou vlastní. Potřeba otevřené budoucnosti je u starých lidí symbolicky uspokojována tím, že generace dětí a vnuků jsou pokračováním jejich života. V určité fázi života se zvyšováním závislosti dochází k mezigenerační koalici mezi prarodiči a vnoučaty. Vztahy mezi nimi se časem proměňují. Z počátku jsou prarodiče aktivní a v nadřazené roli, starají se o vnoučata v jejich dětském věku, vnoučata se těší z jejich přítomnosti a považují je za autoritu, vzor. Jak dospívají a prarodiče stárnou, tak se role symetrizují a

¹³⁴ Srov. LEMAN, K. Sourozenecké konstelace, s. 100-102.

¹³⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie, s. 425-426.

následně opět asymetrizují. Závislost seniora se prohlubuje, vnoučata se naopak osamostatňují. Zde se projevuje solidarita vnoučat s prarodiči, neboť jsou tolerantnější k jejich vrtochům než střední generace. Vnoučata bývají ochotná určitou měrou pomáhat při péči o nemohoucího prarodiče, zejména pokud byl vztah mezi vnoučetem a prarodičem dobrý a často se kontaktovali.¹³⁶

Pokud má senior širší rodinné zázemí, tvořené příbuzenským systémem jejich dětí, zvyšuje se pravděpodobnost, že mu bude ve stáří někdo oporou, že s ním někdo bude sdílet jeho problémy, nebude tolik trpět samotou a opuštěností. I telefonický kontakt s blízkými osobami je důležitý pro pocit bezpečí.

¹³⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie. s. 483-487

3.6. *Shrnutí*

- Rodičovství je potřeba z části dána pudově, máme k ní biologické predispozice a z části je to sociokulturní konstrukt. Motivace k rodičovství se změnila, jednoznačně převládají citové motivy.
- Rodičovstvím člověk uspokojuje psychické potřeby, zvyšuje svůj společenský status a potvrzuje svoji normalitu, stává se odpovědnějším, na druhou stranu ztrácí do určité míry svobodu a je zranitelnější.
- Dítě představuje pro rodiče oporu a převážně pozitivní zážitky, díky němu se život stává smysluplnější. Proti narození dětí vyššího pořadí uvádí ženy celou řadu důvodů.
- Přestože rodina, děti stále představují pro většinu lidí hodnotu stojící nejvýše v žebříčku hodnot, je mnoho jiných, které jí konkurují a v rámci ní dochází k sebezpotvrzení. Pro děti školního věku rodina představuje bezpečí a nejvyšší hodnotu.
- V sourozenecké skupině se očekávání rodičů rozdělí na více dětí. Po rodičích jsou sourozenci nejvýznamnějšími vychovateli. Sourozenecká skupina přispívá k diferenciaci osobností, čím více sourozenců je v rodině, tím je větší dynamika vztahů.
- Sourozenecká konstelace má vliv na utváření naší osobnosti. Každá pozice má svá specifika a nelze říci, že je některá lepší, či horší. Neprokázalo se, že by jedináčci byli hůře vychovaní než děti, které mají sourozence. Jsou na ně kladeny vyšší nároky a očekávání, ale mají větší problémy navazovat vztahy ve svojí věkové skupině.
- Obrovský význam má rodina ve stáří. Je důležitou součástí identity starého člověka, do určité míry jí utvářejí úspěchy dětí a vnoučat, které senior považuje za své, protože je zplodil a vychoval.

4 Teologický pohled na manželství, rodičovství a vícedětné rodiny

V závěrečné kapitole se pokusíme o stručné nastínění křesťanského pohledu na manželství a rodinu, resp. vícečetné rodiny. Postoj katolické církve k manželství a rodině je zaznamenám v pastorální konstituci *Gaudium et spes* (Radost a naděje) z roku 1965. Otázku předávání života dále rozvíjí encyklika *Humanae vitae* (O správném řádu sdělování lidského života), z roku 1968. Papež Jan Pavel II. se věnuje otázce rodiny a manželství v adhortaci *Familiaris consortio* (O úkolech křesťanské rodiny v tomto světě) z roku 1981.

4.1. Manželství

Manželství je podle českého práva trvalý svazek muže a ženy, který vzniká za státem daných podmínek. Občanský zákoník definuje práva a povinnosti manželů. „*Manželé jsou si navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.*“¹³⁷ Manželství je bráno jako smlouva mezi jedinci, která má celospolečenský dosah. Zároveň je ale postaveno na osobním vztahu dvou osob, takže má jak společenský tak personální rozměr. Manželský vztah staví na dvou základech. Prvním je přání dobra pro druhého z manželů, které má charakter až absolutního přání. Druhým je touha po potomstvu, po druhém pohlaví.¹³⁸

V katolické myšlenkové tradici po dlouhou dobu docházelo k upřednostňování jednoho z těchto cílů manželství. Tím bylo plození a výchova potomstva a vše ostatní mu bylo podřízeno. Druhý vatikánský koncil přichází s novým pohledem na manželství. Podle dokumentu *Gaudium et spes* (GS) je manželství společenství dvou navzájem se darujících a milujících osob a vzniká

¹³⁷ *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.* Dostupné na WWW: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy>

¹³⁸ Srov. MACHULA, T. *Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu*. s. 21-23. In. ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*.

skrze osobní porozumění muže a ženy. Je tedy hodnotou samo o sobě i pro ty páry, které nemohou mít vlastní děti. Podle předkoncilní nauky byl sexuální akt oprávněný pouze kvůli zplození potomstva. GS přichází s tím, že samotné spojení muže a ženy je čestné a důstojné (pokud je činěno způsobem hodným člověka), je pro pár obohacující, vyjadřuje vzájemné darování se a vyžaduje věrnost a jednotu. Děti jsou nejvzácnějším darem, plodem a vrcholem manželského vztahu.¹³⁹

GS poukazuje na to, že od stavu rodin a manželství se odvíjí i dobro člověka a společnosti. Církev si váží všech lidí, kteří se zaslужují o podporu manželů a rodičů v jejich úkolech, a kteří hájí důstojnost a hodnotu manželství. Křesťanští manželé, kteří jsou si věrni, žijí v lásce a v té také vychovávají své děti, mohou svým příkladem přispět ke zdravějšímu veřejnému vnímání pravé manželské lásky. Podporovat manželství a rodinu, hájit veřejnou mravnost, by mělo být i v zájmu státu a společnosti. Za těžkou urážku lidské důstojnosti církev považuje jakékoli snahy státu, či jiných autorit, které se snaží o omezení svobody manželů v rozhodování o potomstvu.¹⁴⁰

V současnosti můžeme pozorovat tendence, které požadují, aby vztah muže a ženy v manželství a rozdělení genderových rolí v rodině, bylo rovné. Pokud tomu tak není, partneři se pak mohou považovat za konkurenty v oblasti dělby peněz, práce a moci. To z křesťanského pohledu není správné. Žena se může cítit přetěžovaná, když vedle vlastního zaměstnání musí ještě pečovat o domácnost a děti. Ve vztahu je důležitá dělba práce na základě přirozených vlastností partnerů. Pokud muž a ženu spojuje láska a ochota si pomáhat, tak budou hledat společné a spravedlivé vyvážení svých povinností.¹⁴¹ „*Rodina je jakousi školou plnějšího lidství. Aby mohla dosáhnout plnosti svého života a poslání, je nutná láskyplná shoda srdcí, vzájemné dorozumění manželů a horlivá spolupráce rodičů při výchově dětí. Činná přítomnost otcova velice přispívá k jejich utváření, ale i matčina práce v domácnosti musí být zajištěna,*

¹³⁹ Srov. GS. čl. 48.- 49.; ŠRAJER, J. *Nové pojetí manželství*. Dostupné na WWW: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-1/Nove-pojeti-manzelstvi.html>

¹⁴⁰ Srov. GS, čl. 47. -79.; FC, čl. 30.

¹⁴¹ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 23-25.

aniž se přitom zanedbává oprávněný společenský vzestup ženy.“¹⁴²

4.2. Odpovědné rodičovství

Manželská láska a plazení k sobě neodmyslitelně patří a nemohou být od sebe odděleny. GS nově přichází s pojmem odpovědného rodičovství. Rodičovství je podle něj povolání pocházející od Boha, vyrůstá z lásky, skrze kterou Bůh povolává muže a ženu ke společenství lásky. Manželé mají plnit tento úkol s lidskou a křesťanskou odpovědností a na základě společné dohody si vytvořit úsudek o počtu narozených dětí. „*Majíce na paměti jak své vlastní dobro, tak dobro svých dětí, ať již narozených, nebo v budoucnu předvídaných; uváží též hmotné i duchovní podmínky doby a svého postavení v životě, a budou mít konečně zřetel i na dobro rodinného společenství, světské společnosti i samotné církve.*“¹⁴³ Mají se přitom řídit svým svědomím a s ohledem na Boží zákon.

Encyklika *Humanae vitae* potvrzuje a rozvíjí postoj katolické církve k sexualitě a plánovanému rodičovství. Na základě fyzických, hospodářských, psychologických a sociálních podmínek se rodičovský pár uchyluje buď k uváženému rozhodnutí mít početnou rodinu nebo k rozhodnutí, učiněnému z vážných důvodů a při zachování mravního zákona, vyhnout se dočasně nebo na určitou dobu narození nového dítěte. Prostřednictvím rozumu člověk poznává biologické funkce a zákonitosti lidského těla. Při manželském styku je možné využívat metody neplodných dní (tzv. symptotermální metoda), která je založena na využití přirozených rytmů ženského organismu. V období plodných dní je potřeba sexuální zdrženlivosti. Každý manželský styk musí zůstat otevřený k předávání života, nemůžeme od sebe oddělit spojení a početí. Mezi naprosto vyloučené způsoby regulace porodnosti patří potrat a sterilizace. Vylučují se také umělé antikoncepční prostředky.¹⁴⁴ „*Je nutné z etického hlediska vyloučit*

¹⁴² GS, čl. 52.

¹⁴³ CS, čl. 50.

¹⁴⁴ Srov. HV, čl. 10-16.

označení „zodpovědné“ pro takové plození, v jehož průběhu bylo použito antikoncepce pro regulaci plodnosti“.¹⁴⁵

Sexualita z biologického pohledu slouží k plození potomstva, jak to zdůrazňovala tradiční morálka. Ovšem v běžném manželství (i když už mají rodiče vícero dětí) 99 % manželským styků nevede k těhotenství. Navíc je člověk schopen být sexuálně aktivní až do vysokého věku, kdy už je početí nevhodné či nemožné. Z toho vyplývá, že pohlavnost člověka se nevztahuje jen na plození, ale slouží k upevnování vztahu mezi mužem a ženou. Pokud se v přírodě některý živočišný druh přemnoží, dochází k autoregulaci a např. se přemnoží i jeho predátor. U jiných druhů se při přemnožení vylučuje látka, která způsobuje neplodnost samců a samic. U člověka dříve docházelo k regulaci porodnosti zejména vysokou úmrtností, ale dnes plně stojí na rozumu a vědomí odpovědnosti člověka samotného. Etika sexuality a života musí brát v úvahu i aspekt populačního růstu a úbytku. V Evropě, kde porodnost výrazně poklesla, je zapotřebí podporovat růst porodnosti. Kultivace pohlavnosti je celoživotním úkolem člověka.¹⁴⁶

Křesťanské pojetí manželství vylučuje formování manželství jako „egoismu ve dvou“. Oceňuje se ochota rodičů k přesažení svého partnerského vztahu a touha žít pro druhé, zvláště pro děti. To představuje vysokou hodnotu. Dítě by nemělo být jen objektem uspokojování instinktivních tužeb rodičů, ale je potřeba ho respektovat jako osobnost, a poskytnout mu co nejlepší podmínky pro jeho vývoj a zrání. Od toho se odvíjí požadavek na přiměřený počet dětí. Pokud je dítě jedináčkem, bývá často osamocené a má horší předpoklady pro vývoj v sociálních vztazích. Není ideálem křesťanské rodiny mít co nejvíce dětí, protože větší počet dětí může mít za následek nedostatečnou péči o jednotlivé dítě. Ideálem je odpovědné rodičovství. Vedle toho je důležitá i odpovědnost státu a společnosti, kteří vytvářejí podmínky k tomu, aby rodiny měli optimální počet dětí a nebyli přitom ohroženi chudobou a ušlý zisk a náklady na dítě byly kompenzovány. Pokud budeme usilovat o zmírnění populačního úbytku

¹⁴⁵ Úvahy nad encyklikou *Humanae vitae*, s. 20-21.

¹⁴⁶ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 29-30.

a stárnutí populace, je zapotřebí, aby průměrná rodina měla přibližně 3 děti.¹⁴⁷

4.3. **Církev a vícedětné rodiny**

Rodičovství je povolání, které vychází od Boha, vyrůstá z lásky, kterou Bůh povolává k manželství. Bůh požehnal ženě a muži a řekl jim „*Plod'te a množte se a naplňte zemi*“ (Gn 1, 28). Tím se rodiče stávají zprostředkovateli Boží lásky a usilují o dokonalost v Kristu. Předávání života je úkol svěřený člověku a má se vykonávat způsobem hodným člověka. „*Z manželů, kteří takovým uváženým způsobem splňují Bohem svěřený úkol, třeba zvláště připomenout ty, kteří velkodušně přijímají a náležitě vychovávají i početnější potomstvo*“.¹⁴⁸ Plození, výchova a péče o dítě je považována za službu životu a je to výraz lidské a křesťanské odpovědnosti rodičů. Manželé jsou ti, kteří rozhodují o počtu svých dětí, proto církev neuvádí žádné ideální počty dětí v rodině. Díky chvále početných rodin je odpovědné rodičovství odlišeno od propagandy kontroly porodnosti, ve které jde o snížení počtu dětí v rodině.¹⁴⁹

Ve společnosti se objevují názory, které považují rychlý nárůst obyvatelstva za hrozbu a volají po omezení porodnosti. Církev se odmítavě staví k tomu, aby veřejná moc jakýmikoli prostředky radikálně omezovala plození potomstva. Člověk má právo na manželství a na svobodné rozhodování o počtu dětí, v žádném případě toto právo nenáleží veřejné moci. Rozhodování o počtu dětí v rodině předpokládá vyspělé svědomí rodičů a jejich opravdovou odpovědnost. K tomu je také potřeba mladé lidi vychovávat. Dále církev vybízí k tomu, aby se hledaly spravedlivé způsoby, jak řešit rostoucí počet obyvatelstva některých národů. K tomu je nutná spolupráce mezi národy.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Srov. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*, s. 25-26.

¹⁴⁸ GS, čl. 50.

¹⁴⁹ ŠRAJER, J. *Nové pojetí manželství*. Dostupné na WWW:

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-1/Nove-pojeti-manzelstvi.html>

¹⁵⁰ Srov. GS, čl. 87.

4.4. Úkoly křesťanské rodiny

Křesťanské manželství a rodiny budují církev. Člověk se rodí v rodině a je prostřednictvím výchovy uváděn do společnosti, prostřednictvím křtu a výchovou ve víře se začleňuje do společenství církve a spojuje se s dalšími generacemi lidstva. V Božím plánu má rodina také své úkoly a poslání, které jsou v zásadě určovány láskou. Podle dokumentu *Familiaris consortio* jsou jimi:

- vytváření osobního společenství
- služba životu
- účast na vývoji společnosti
- účast na životě a poslání církve¹⁵¹

Výchova je obrovský úkol, který rodiče mají. Rodiče mají právo a povinnost vychovávat děti. Mezi rodiči a dětmi vzniká jedinečný láskyplný vztah, který je nenahraditelný jinými subjekty (učitelé, vychovatelé atd.). Ve výchově má jít o rozvoj a zrání osobnosti, ve všech jejích složkách, vedle biologické a psychosociální i duchovně-mravní. Z chování, myšlení, přijetí rodičů, sourozenců, prarodičů, přátel získává dítě zkušenost životní praxe. Rodina je místem, které poskytuje svým členům oporu a bezpečí. V rodině se člověk může a má učit sociálním ctnostem, solidaritě, mravní hodnotové orientaci a odpovědnosti k vlastnímu životu, společnosti i přírodě. Rodina umožňuje udržet si psychickou identitu a integritu.¹⁵²

Rodičovská výchova má vést k poznávání základních hodnot lidského života, k tomu, že „člověk má větší cenu pro to, co sám je, než pro to, co má“.¹⁵³ Tvoří se cit pro lásku a spravedlnost, která zaručuje úctu k osobní důstojnosti člověka. V rodině se dítě učí sociálním dovednostem. Rodiče, kteří se sobě navzájem odevzdávají, jsou vzorem nezištné obětavosti, která se přenáší i do vztahů mezi sourozenci a dalšími členy rodiny. V rodinném společenství, ve kterém dítě prožívá radosti i strasti jednotlivých členů nebo celé rodiny, se dítě

¹⁵¹ Srov. FC, čl. 15., 17.

¹⁵² Srov. RAUSCHER, A. Znovuobjevení rodiny. s. 12-13, MACHULA, T. *Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu*. s. 28. In. ŠRAJER, J; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*.

¹⁵³ FC, čl. 37.

nejlépe připraví k začlenění do společnosti.¹⁵⁴

Jeden z úkolů rodiny je i účast na společenském životě. Jedná se jak o pomoc druhým v obtížných situacích, tak i o politické působení. Kdo jiný by měl iniciovat změnu v oblastech rodinné politiky, než samotné rodiny. Stát by na základě principu subsidiarity neměl odebírat rodinám úkoly, které plní rodina sama, nebo ve společenství jiných rodin, ale naopak podporovat jejich odpovědnou iniciativu.¹⁵⁵

4.5. Rodina v centru pozornosti církve

V roce 2014 se slaví 20. výročí Mezinárodního roku rodin, který v roce 1994 vyhlásila OSN. Přináší to sebou příležitost změnit pohled na roli rodiny ve společnosti, poukázat na její důležitost, zhodnotit současné trendy a sdílet osvědčené nástroje rodinné politiky, přezkoumat problémy, se kterými se rodina potýká a doporučit řešení.

Téma rodiny si zvolil papež František jako hlavní téma nadcházející biskupské synody. Na sklonku roku 2013 byl vytvořen a do farností distribuován dotazník mezi věřící laickou i odbornou veřejnost. Cílem je zjistit, jak se církev vyrovnává s citlivými tématy v oblasti rodiny, manželství a sexuální morálky (antikoncepce, rozvodovost, volné soužití, akceptace homosexuality atd.). Výsledky budou reflektovány na říjnovém sněmu a na jejím základě vznikne v příštím roce pracovní směrnice pro pastorační rodin.¹⁵⁶

Podle papeže Františka je základem rodiny manželství. Manželská a rodinná láska ukazuje, že člověk dokáže milovat jedinečným způsobem. Rodina je místem, ve kterém se učíme milovat, komunikovat, kde se utváří naše osobnost. V době, kdy se hlasitě prosazují nejrůznější práva jednotlivců, je potřeba uznávat a hájit práva společenství, kterým je rodina. Zvláštní pozornost se má věnovat péči a ochraně člověka v období dětství a stáří, ve kterých je

¹⁵⁴ Srov. FC, čl. 37.

¹⁵⁵ Srov. FC, čl. 44., 45.

¹⁵⁶ Srov. *Rodině a jejím těžkostem se bude věnovat příští synoda*. Dostupné na WWW: <http://tisk.cirkev.cz/ze-zahranici/rodine-i-jejim-tezkostem-se-bude-venovat-pristi-biskupska-synoda/>

nejzranitelnější. Papež František k tomu říká: „*Společnost, která opouští děti a vytlačuje staré lidi na okraj, si přerézává kořeny a zatemňuje budoucnost. Pokaždé, když je dítě opuštěno nebo starý člověk postaven na okraj, dochází nejen k nespravedlnosti, současně se tím potvrzuje selhání oné společnosti.*“¹⁵⁷

Současná společenská a duchovní krize ovlivňuje rodinu, která se potýká s nejrůznějšími problémy (rozvody, druhá manželství, volná soužití, nízká porodnost). Zde se nabízí pohled nazpět, na rodinu v minulosti, která byla stabilní, odolná, soběstačná a s minimem výše uvedených problémů. Mohli bychom v sobě cítit pnutí, vrátit se zpět, bědovat nad současným stavem společnosti a vzpomínat, jak vše bylo dříve jiné a lepší. J. Šrajer říká: „*Připomínka realizace některých pozitivních hodnot, kterou v minulosti umožňovala vyšší stabilita rodin, by mohla vyvolávat nostalgii po návratu starých časů. Ten však není možný ani správný. Daleko víc jde především o schopnost vnímat v současnosti to cenné, opustit překonané a vše reflektovat z hlediska požadavků a proměn dnešní doby.*“ Je potřeba reagovat na rodinu v její v současné podobě a na základě toho naslouchat jejím současným problémům a projevit blízkost, pochopení a podporu. Z toho plyne naléhavost pastorační práce, podpora osobní zodpovědnosti, pomoci s překonáním obav, strachu a egoismu zejména u mladých lidí a tím směřovat k ideálu nerozlučitého manželství.

¹⁵⁷ MLÉČKA, O. *František: Rodina je motorem světa a dějin*. Dostupné na WWW:tisk.cirkev.cz/ze-zahranici/frantisek-rodina-je-motorem-sveta-dejin/

4.6. Shrnutí

- Manželství má společenský a personální rozměr. Dochází k posunu ve vnímání manželství katolické církve. Hlavním cílem manželství není plození a výchova dětí, ale hluboký osobní vztah muže a ženy, jehož vyvrcholením jsou děti.
- Odpovědné rodičovství znamená na základě svého svědomí plánovat takový počet dětí, který bere v úvahu veškeré podmínky, které rodiče mají. Při rozhodování se mají rodiče řídit tvůrčím záměrem božím.
- Přičemž při sexuálním aktu není možné oddělit spojení a početí života. Každý styk má zůstat otevřený ke sdělování života, pro regulaci porodnosti je možné využívat metodu přirozenou neplodných dní.
- Mezi úkoly rodiny patří výchova dětí, které si v milující rodině osvojují smysl pro spravedlnost, lásku, sociální dovednosti, mezigerační solidaritu.
- Odpovědnost za počty narozených dětí nese i stát a společnost, kteří nastavují podmínky. Rodina má také za úkol zapojení do společenského, politického života a také nesou odpovědnost za postoj státu k rodině a nástroje rodinné politiky.
- U příležitosti 20. výročí mezinárodního roku rodiny v roce 2014 se rodina dostává do popředí zájmu nejen církve, ale i dalších nadnárodních subjektů.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo uvést do problematiky rodin s více dětmi a odpovědět na otázku, zda je správné mít v dnešní době více dětí.

První kapitola ukázala, jak vypadala rodina v jednotlivých společnostech v dějinách. Dítě hrálo v životě rodin vždy velkou roli, jejich význam tkvěl spíše ve funkci hospodářského zajištění rodiny, dostatek dětí bylo považováno za požehnání. Rodina, domácnost (která v sobě zahrnovala jednak pokrevně spřízněné osoby, jednak obyvatele, kteří zajišťovali chod domácnosti) bývala více méně soběstačná, nezávislá a stabilní. Stát postupně převzal odpovědnost za zabezpečení většiny těchto úkolů, toto vedlo ke zbavování odpovědnosti rodičů za jejich chování a předávání úkolů rodiny na stát. Rodiče se stali více závislími na státu, než na svých příbuzných.

Všechny prognózy vývoje obyvatelstva se shodují v tom, že evropská populace, včetně České republiky, stárne, prodlužuje se naděje na dožití, zatím co porodnost koncem 20. století rapidně poklesla. Z toho plyne potřeba řešit tuto situaci a podporovat zvýšení porodnosti. V České republice byla otázka zabezpečení rodin s dětmi po dlouhou dobu na okraji politických zájmů. Obrat nastává počátkem 21. století. Některá dílčí opatření, která jsou úspěšná i v jiných zemích a pomáhají skloubit pracovní a rodinný život, se již začala realizovat. Při častých změnách politických garnitur je ale obtížné stanovit dlouhodobější trend rodinné politiky. Podpora a posilování hodnot rodiny ve společnosti nespočívá jen v dílčích změnách v rámci systému sociálního zabezpečení. Jde o komplexní systém, který zasahuje oblast zaměstnanosti, infrastruktury, vzdělávání, sociálních služeb, sdělovacích prostředků.

Výzkumy prezentované ve druhé kapitole jasně ukazují, že vedle neúplných rodin jsou to početné rodiny (už od třetího dítěte v pořadí), které se mnohem více potýkají s chudobou a nezaměstnaností. Odborníci se shodují, že zajištění určité hranice příjmu je důležitá pro zdravý psychický a fyzický vývoj dítěte. V tomto případě je na místě, aby stát vytvářel takové podmínky, které by neznevýhodňovaly rodiny s více dětmi, ale byla jim zajištěna dostatečná

materiální i sociální podpora. Ze statistik dále vyplývá, že rodiče, kteří žijí v manželství jsou stabilnější, méně ohroženi chudobou a mívají i vyšší počet dětí. Proto je vhodné podporovat vstup do manželství a zvýhodňovat manželství před jinými formami soužití. Bylo by mylné spoléhat pouze na stát v oblasti změn v systému rodinné politiky. Církev vybízí rodiny samotné, aby na principu subsidiarity ovlivňovali dění a podmínky příhodné pro rodinu. Vzhledem k tomu, že vícedětné rodiny častěji žijí v méně lidnatých městech a obcích, odpovědnost padá i na místní samosprávy, zda budou vést politiku přátelskou rodině.

Motivace k rodičovství jsou dnes citové povahy, touha po dítěti je z určité části kulturně podmíněná, do určité míry je určována pudově, biologicky. Z tohoto důvodu bychom mohli usuzovat, že porodnost nebude klesat níže, než tomu bylo v posledních dvaceti letech. Hodnota rodiny, dětí se stále ještě drží na vrcholných příčkách žebříčku hodnot lidí, i když jí silně konkurují hodnoty krátkodobějšího, hmotného charakteru. Představy lidí o ideálním počtu dětí v rodině jsou odlišné od reálného čísla. Ideálem je stále dvoudětná rodina, podle výzkumů je lepší mít tři děti než jedno. Třetí dítě je lépe přijímáno než dítě jedno. Děti čtvrtého a vyššího pořadí už jsou na tom podstatně hůř co se týče přijetí do rodiny rodiči i přijetí společností. V tom spatřuji určitý potenciál směřující k rození dětí druhého a třetího pořadí. Otázkou je, nakolik si lidé osvojili způsob života s jedním, maximálně dvěma dětmi (popř. bez dětí). Zda nastupující generace budou ochotné a stihnou předávat život dál a sloužit mu.

Nebylo by správné iniciovat změny ke zvýšení porodnosti jen na základě výše uvedených důvodů. Jde o budoucí generace, o lidský kapitál, který utváříme. Ve zdravé rodině, která je tvořena milujícími rodiči a jejich dětmi dochází k osvojení sociálních ctností, spravedlnosti, solidarity, výchově k hodnotám, k lidství, dochází k formování osobnosti. V rodinách s větším počtem jejich členů se dětem naskýtá více možností trénovat způsoby sociálního chování, z toho pak těží celý život. Odpovědné rodičovství vede k zodpovědnému přístupu k předávání života na základě svého svědomí. Církev se velmi angažuje v pastorační a sociální práci s rodinami. Zajímá se o rodinu

v obtížných životních situacích, chce zdůrazňovat a prosazovat hodnotu manželství a rodiny a bude zajímavé sledovat, jaké budou z plánovaných synod závěry a doporučení pro pastorační práci.

Ano, děti jsou a mají být přirozenou součástí rodiny, která je stále zásadní a nejvýznamnější jednotou společnosti.

Seznam použitých zdrojů:

1. ALAN, J. Životní etapy očima sociologie. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-044-6
2. Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985. ISBN neuvedeno
3. BIDDULPH, S. Proč jsou šťastné děti šťastné. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-864-7
4. BŮŽEK, V.; KRÁL, P. (eds). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-694-3
5. *Gaudium et spes*. Praha: Vyšehrad, 19690. ISBN neuvedeno
6. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-396-7
7. HAVLÍK, R.; KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7
8. *Humanae vitae*. Stojanov: 1980. ISBN neuvedeno
9. *Familiaris consortio*. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-067-2
10. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0
11. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1995. ISBN 80-85765-41-1
12. KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962. ISBN neuvedeno.
13. KLENER, P; a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5
14. LEMAN, K. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-152-5
15. LENDEROVÁ, M.; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J. a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1

16. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2
17. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1989. ISBN neuvedeno.
18. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9
19. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8
20. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2006. ISBN 80-86429-58-X
21. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2002. ISBN 80-86429-05-9
22. NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2057-3
23. PLAŇAVA, I.; PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodina v období transformace*. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5
24. PREKOPOVÁ, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-9063-7
25. PREKOPOVÁ, J. *Prvorozené dítě*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-516-5
26. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-12-7
27. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-669-7
28. RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1465-6
29. SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1
30. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie osobnosti*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-807367-250-8
31. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3

32. ŠOLTÉSZ, Š. Kristus a rodina. Praha: Kalich, 1990. ISBN 80-7017-108-1
33. ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0
34. *Úvahy nad encyklikou Humanae vitae*. Brno: Cesta, 1991. ISBN 80-85319-04-7
35. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Protál, 2000. ISBN 80-7178-308-0
36. VESELÁ, R. *Rodina a rodinné právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86432-93-9
37. *Výklady ke Starému zákonu: I. Zákon (Gn-Dt)*. Praha: Kalich, 1991. ISBN 80-7017-408-0

Elektronické dokumenty:

38. HABERLOVÁ, V. Rodičovství a velikost rodiny. *Sociální politika* [online]. 2001, č.9. [cit. 2014-1-29]. Dostupné na WWW: <http://www.stem.cz/tisk.php?id=402>
39. *Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let* [online]. Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2011. [cit. 2014-2-19]. Dostupné na WWW: <http://userfiles.nidm.cz/file/KPZ/KA1-vyzkumy/zz-hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15let.pdf>
40. HOLUB, M. (ed.) *Pružené formy podpory rodin v systému sociálního pojištění* [online]. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2007. [cit. 2013-1-15]. Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7765/Pruzne_formy_podpory.pdf
41. KALAŠOVÁ, B. Děti ve starověku. *Antika* [online]. 10.9.2004. [citace 2013-2-18]. Dostupné na WWW: <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1503>

42. MLČOCH, L. *Rodina jako priorita: sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná* [online]. Fórum sociální politiky. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2010, č. 2. [cit. 2014–2-26]. Dostupné na WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/Casopis_FSP_2_2010.pdf
43. MLÉČKA, O. *František: Rodina je motorem světa a dějin*. [online]. Tiskové středisko české biskupské konference, 2013. [cit. 2014–3-11]. Dostupné na WWW: <http://tisk.cirkev.cz/ze-zahranici/frantisek-rodina-je-motorem-sveta-a-dejin/>
44. *Národní koncepce rodinné politiky* [online]. MPSV, 2005. [cit. 2014–1-29]. Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf
45. *Návrhy a doporučení pro koncepci rodinné politiky Jihomoravského kraje* [online]. Brno: Společně, o.p.s., 2014. [cit. 2014–3-6]. Dostupné na WWW: http://www.rodinnapolitika.cz/webfiles/soubory/navrhy_a_doporuceni_pr_o_koncepci_rodinne_politiky_jihomoravskeho_kraje.pdf
46. *Občanský zákoník – č. 89/2012* [online]. Zákony od Centrum.cz. Ve znění platném k 1.1.2014. [cit. 2014–3-11]. Dostupné na WWW: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy>
47. PAKOSTA, P. *Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice* [online]. Sociologický časopis, 2009, 5. [cit. 2014–2-20]. Dostupné na WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf
48. *Porodnost* [online]. [cit. 2014–1-29]. Wikipedia. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Porodnost>
49. *Porodnost a plodnost* [online]. ČSÚ. [cit. 2014–1-29]. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/\\$File/400713a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D600220574/$File/400713a4.pdf)

50. *Projekce obyvatelstva české republiky (Projekce 2013)* [online]. ČSÚ, 2013. [cit. 2014-2-14]. Dostupné na WWW:
[http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/\\$File/402013u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/$File/402013u.pdf)
51. *Příručka demografické statistiky pro potřebu oblastních statistických orgánů* [online]. ČSÚ, 2001. [cit. 2014-3-6]. Dostupné na WWW:
<http://www.czso.cz/cz/cisla/0/02/020100/stehovan.htm>
52. RINGEN, S. *Evropa na pokraji úpadku: kam až může vést populační krize* [online]. Sociologický časopis, 2003, č. 4. [cit. 2014-2-20]. Dostupné na WWW:
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/3905b4af45d983c32709f405ff804bc84f3463f7_497_47rin16.pdf
53. RYŠKOVÁ, M. *Každodenní život ve starověku v Palestině* [online]. Praha: KTF, 2006. [cit. 2013-2-18]. Dostupné na WWW:
<http://ktf.cuni.cz/~ryskova/Uvod%20do%20Pisma/>
54. SVOBODOVÁ, K. *Životní situace vícedětných rodin* [online]. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2007. [citace 2013-1-15]. Dostupné na WWW:
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_241.pdf
55. ŠKRABAL, J. *Jaké je složení domácností v ČR?* [online]. ČSÚ, 2013. [cit. 2014-2-10]. Dostupné na WWW:
http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/jake_je_slozeni_domacnosti_v_cr20130307
56. ŠRAJER, J. *Plodnost v kontextu starozákonního manželství* [online]. [citace 2013-1-8]. Dostupné na WWW:
http://www.eamos.cz/amos/ket/modules/low/kurz_text.php?id_kap=4&kod_kurzu=ket_022&identifik=ket
57. ŠRAJER, J. *Nové pojetí manželství* [online]. Teologické texty, 2003, 1. [citace 2013-3-15]. Dostupné na WWW:
<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-1/Nove-pojeti-manzelstvi.html>

58. ŠRAJER, J. *Význam plodnosti v manželství Nového zákona* [online].
[citace 2013-1-15]. Dostupné na WWW:
http://www.eamos.cz/amos/ket/modules/low/kurz_text.php?id_kap=5&kod_kurzu=ket_022
59. *Úhrnná plodnost v letech 1950-2012* [online]. ČSÚ. [cit. 2014-1-29].
Dostupné na WWW:
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhrnna_plodnost_v letech_1950_2012
60. *Zpráva o rodině Jihomoravského kraje* [online]. Brno: Společně, o.p.s.,
2014. [cit. 2014-3-6]. Dostupné na WWW:
http://www.rodinapolitika.cz/webfiles/soubory/zprava_o_rodine_v_jihomoravskem_kraji.pdf

Abstrakt

ONDŘICHOVÁ, M. *Je správné mít v dnešní době více dětí? Historie, současný význam vícedětných rodin a jejich perspektivy se zvláštním ohledem na situaci v ČR.* České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a sociální práce. Vedoucí práce doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Klíčová slova: rodina, rodičovství, manželství, vícedětné rodiny, rodinná politika, křesťanská morálka

Diplomová práce podává odpověď na otázku, zda je správné mít více dětí. První kapitola popisuje historický vývoj rodiny, její proměny a úkoly v jednotlivých historických etapách. Zároveň se zaměřuje na význam a postavení dítěte v nich. Druhá kapitola reflektuje pozici vícedětných rodin v polistopadové éře v České republice. Zabývá se aktuální demografickou situací, ekonomickými poměry vícedětných rodin a podporou rodiny ze strany státu. Třetí kapitola se věnuje motivacemi k rodičovství, hodnotou dítěte a vztahům ve vícedětných rodinách. Čtvrtá kapitola představuje pohled katolické církve na manželství, rodičovství a vícedětné rodiny. Práce upozorňuje na potřebu chránit hodnotu, kterou rodina pro společnost představuje.

Abstract

.
Is it right to have more children nowadays? Historical evaluation, present importance and perspectives of families with more children with particular regard to conditions in the Czech Republic.

Key words: family, parenthood, marriage, family policy, families with more children, Christian morals

My diploma thesis deals with the question whether is good or not to have more children. The first chapter describes historical evolution of family, its changes and tasks in different historical periods. It also focuses on the value and position of a child in families. The second chapter focuses on the position of families with more children at the time after velvet revolution in the Czech Republic. It deals with actual demographical situation, economic conditions of families with more children and with official state methods of support of families. The third chapter is focused on motivation to parenthood, value of a child and on relationships in families with more children. The fourth chapter presents marriage, parenthood and families with more children from the catholic point of view. The thesis highlights the need of protection of the values that the family means to our society.